

Zgodovinski časopis

HISTORICAL REVIEW

ZČ | Ljubljana | 75 | 2021 | št. 3-4 (164) | str. 303–588

Javier Á. Domingo and Luigi Finocchietti, *Saint Jerome in Rome. Historical and Archaeological Hypotheses* • Vesna Badurina Stipčević, *Le Vite e la Traslazione di san Girolamo nei testi croato-glagolitiici* • Andrej Nared, *Der brief ist nicht ausganngen. Razmišljanja o(b) zlati buli, ki je Kranjci niso dobili* • Izidor Janžekovič, *Etmični »stereotipi« v zgodnjenovoveški Evropi: ruska in turška narodna noša* • Martin Boček, *Cunard Line and its operations within the Habsburg Monarchy* • Gary B. Cohen, *Historical Scholarship on the Habsburg Monarchy (1526–1918) in North America* • Irena Selišnik, *Status državljanstva ob nastanku nove Države SHS. Strategije izbire* • Aleš Gabrič, *Prepoved izida romana Branka Hofmana ali šestletna noč do poznega jutra*

Zgodovinski časopis

HISTORICAL REVIEW

ZČ | Ljubljana | 75 | 2021 | št. 3-4 (164) | str. 303–588

Izdaja
ZVEZA ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE
Ljubljana

GLASILO ZVEZE ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE

Mednarodni uredniški odbor: dr. Kornelija Ajlec (SI), dr. Tina Bahovec (SI),
dr. Bojan Balkovec (SI) (tehnični urednik), dr. Rajko Bratož (SI),
dr. Ernst Bruckmüller (AT), dr. Liliana Ferrari (IT), dr. Ivo Goldstein (HR),
dr. Žarko Lazarevič (SI), dr. Dušan Mlacović (SI) (namestnik odgovornega
urednika), dr. Božo Repe (SI), dr. Franc Rozman (SI), Janez Stergar (SI),
dr. Imre Szilágyi (H), dr. Peter Štih (SI) (odgovorni urednik), dr. Marta
Verginella (SI), dr. Peter Vodopivec (SI), dr. Marija Wakounig (AT)

Za vsebino prispevkov so odgovorni avtorji, prav tako morajo poskrbeti za
avtorske pravice za objavljeno slikovno in drugo gradivo, v kolikor je to
potrebno. Ponatis člankov in slik je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in
navedbo vira.

Redakcija tega zvezka je bila zaključena 2. novembra 2021.

Prevodi: Saša Mlacović (angleščina, nemščina)

Oblikovanje in oprema: Vesna Vidmar

Sedež uredništva in uprave: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani,
Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija, tel.: (01) 241-1200,
e-pošta: info@zgodovinskicasopis.si; <http://www.zgodovinskicasopis.si>

Letna naročnina: za leto/letnik 2021: za nečlane in zavode 32 €, za društvene člane 24 €,
za društvene člane – upokojence 18 €, za društvene člane – študente 12 €.
Cena tega zvezka v prosti prodaji je 16 € (z vključenim DDV).

Naročnina za tujino znaša za ustanove 45 €, za posameznike 35 €
in za študente 25 €.

Plačuje se na transakcijski račun: SI 56020 1 000 12083935
Zveza Zgodovinskih društev Slovenije, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana,
Slovenija
Nova Ljubljanska banka, d.d., Trg Republike 2, 1520 Ljubljana LJBAS12X

Sofinancirajo: Publikacija izhaja s finančno pomočjo Javne agencije za raziskovalno
dejavnost RS

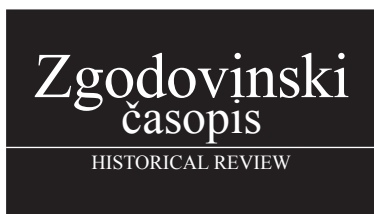
Prelom: ABO grafika d.o.o. – zanj Igor Kogelnik

Tisk: ABO grafika d.o.o., Ljubljana, december 2021

Naklada: 780 izvodov

Zgodovinski časopis je evidentiran v naslednjih mednarodnih podatkovnih
bazah: Scopus, European Reference Index for the Humanities (ERIH),
Historical Abstracts, International Bibliography of the Social Sciences,
ABC CLIO, America: History and Life, Bibliography of the History of Art,
Ulrich's Periodicals Directory, Russian Academy of Sciences Bibliographies.

<http://www.zgodovinskicasopis.si>
info@zgodovinskicasopis.si

ISSN 0350-5774	
UDK	949.712(05)
UDC	

BULLETIN OF THE HISTORICAL ASSOCIATION OF SLOVENIA (HAS)

International Editorial Board: Kornelija Ajlec, PhD, (SI), Tina Bahovec, PhD, (SI), Bojan Balkovec, PhD, (SI) (Technical Editor), Rajko Bratož, PhD, (SI), Ernst Bruckmüller, PhD, (AT), Liliana Ferrari, PhD, (IT), Ivo Goldstein, PhD, (HR), Žarko Lazarević, PhD, (SI), Dušan Mlacović, PhD, (SI) (Deputy Editor-in-Charge), Božo Repe, PhD, (SI), Franc Rozman, PhD, (SI), Janez Stergar (SI), Imre Szilágyi, PhD, (H), Peter Štih, PhD, (SI) (Editor-in-Chief), Marta Verginella, PhD, (SI), Peter Vodopivec, PhD, (SI), Marija Wakounig, PhD, (AT)

The authors are responsible for the contents of their articles, they must also secure copyrights for the published photographs and figures when necessary. Reprints of articles, photographs, and graphic material are only allowed with explicit permission of the editorial office and must be cited as sources.

The editing of this issue was completed on November 2, 2021.

Translated by: Saša Mlacović (English, German)

Design: Vesna Vidmar

Headquarters and Mailing Address: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenia, phone: +386 1 241-1200, e-mail: info@zgodovinskiasopis.si; <http://www.zgodovinskiasopis.si>

Annual Subscription Fee (for 2021): non-members and institutions 32 €, HAS members 24 €, retired HAS members 18 €, student HAS members 12 €.

Price: 16 € (VAT included).

Subscription Fee: foreign institutions 45 €, individual subscription 35 €, student subscription 25 €

Transaction Account Number: SI 56020 1 000 12083935

Zveza Zgodovinskih društev Slovenije, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Nova Ljubljanska banka, d.d., Trg Republike 2, 1520 Ljubljana LJBAS12X

Co-Financed by: Slovenian Research Agency

Printed by: ABO grafika d.o.o., Ljubljana, December 2021

Print Run: 780 copies

Historical Review is included in the following international databases: Scopus, European Reference Index for the Humanities (ERIH), Historical Abstracts, International Bibliography of the Social Sciences, ABC CLIO, America: History and Life, Bibliography of the History of Art, Ulrich's Periodicals Directory, Russian Academy of Sciences Bibliographies.

<http://www.zgodovinskiasopis.si>

info@zgodovinskiasopis.si

ISSN 0350-5774	
UDK	949.712(05)
UDC	

KAZALO – CONTENTS

Razprave – Studies

- Javier Á. **Domingo** and Luigi Finocchietti, Saint Jerome in Rome.
Historical and Archaeological Hypotheses 310–326
Sveti Hieronim v Rimu. Zgodovinske in arheološke hipoteze
- Vesna Badurina **Stipčević**, *Le Vite e la Traslazione di san Girolamo nei testi croato-glagolitici*.....328–340
Vitae and Translatio Sancti Hieronymi in Croatian Glagolitic Texts
- Andrej **Nared**, *Der brief ist nicht ausgangen*.
Razmišljanja o(b) zlati buli, ki je Kranjci niso dobili 342–389
Der brief ist nicht ausgangen. Contemplations about
the Golden Bull Never Received by Carniolans.
- Izidor **Janžekovič**, Etnični »stereotipi« v zgodnjemoveški Evropi:
ruska in turška narodna noša 390–421
Ethnic "Stereotypes" in Early Modern Europe: Russian and Turkish
National Costumes
- Martin **Boček**, Cunard Line and its operations
within the Habsburg Monarchy 422–437
Cunard Line in njeno delovanje v habsburški monarhiji
- Gary B. **Cohen**, Historical Scholarship on the Habsburg
Monarchy (1526–1918) in North America.....438–474
Proučevanje zgodovine habsburške monarhije (1526–1918)
v Severni Ameriki
- Irena **Selišnik**, Status državljanstva ob nastanku nove
Države SHS. Strategije izbire 476–491
Citizenship during the Establishment of the Newly-Founded State
of Slovenes, Croats and Serbs. Strategies of Choice.
- Aleš **Gabrič**, Prepoved izida romana Branka Hofmana ali
šestletna noč do poznega jutra.....492–515
Ban on Branko Hofman's Novel or a Six-Year-Long Night
Till the Late Morning

Zapisi – Notes

- Harald Krahwinkler, »Heidenfrage und Slawenfrage« als
Forschungsthema der Missionsgeschichte.
Zu Hans-Dietrich Kahls letztem Sammelband 518–528
»Pogansko in slovansko vprašanje« kot raziskovalna tema
v zgodovini misijona. O zadnjem zborniku Hansa-Dietricha Kahla
- Rok Stergar, Vasilij Melik – zgodovinar dolgega 19. stoletja
(ob stoletnici rojstva) 530–535
Vasilij Melik – A Historian of the Long Nineteenth Century
(Marking the Centenary of His Birth)
- Danijela Trškan, Štefan Trojar in začetki raziskovanja pouka
zgodovine v Sloveniji (ob devetdesetletnici rojstva) 536–538
Štefan Trojar and the Beginnings of Research of the History
Teaching in Slovenia (Marking the 90th Anniversary of His Birth)

Jubileji – Anniversaries

- Prof. dr. France Martin Dolinar – osemdesetletnik (Jure Volčjak) 540–544
Prof. Dr. France Martin Dolinar – On the Occasion of His 80th Birthday
- Sedemdeset let Vaska Simonitija (Lilijana Žnidaršič Golec) 545–548
Vasko Simoniti's 70th Birthday

V spomin – In memoriam

- Akad. prof. dr. Tomislav Raukar (Stari Grad na Hvaru, 29. 12. 1933–
Zagreb, 2. 7. 2020) (Dušan Mlacović) 550–552
Acad. Prof. Dr. Tomislav Raukar (Stari Grad on Hvar, 29. 12. 1933–
Zagreb, 2. 7. 2020)
- Profesor Nobuhiro Shiba (1946–2021) (Peter Vodopivec) 553–558
Professor Nobuhiro Shiba (1946–2021)

Ocene in poročila – Reviews and Reports

Jure Volčjak, Listine Nadškofjskega arhiva Ljubljana 1140–1500 (Matjaž Bizjak).....	560–561
Steiner, Philip, Die Landstände in Steiermark, Kärnten und Krain und die josephinischen Reformen. Bedrohungskommunikation angesichts konkurrierender Ordnungsvorstellungen. (1789–1792) (Filip Draženović)	562–566
Anna Procyk, Giuseppe Mazzini's Young Europe and the Birth of Modern Nationalism in the Slavic World (Marta Verginella)	567–569
Roman Hans Gröger, Oktober 1918: Ein Beitrag zum 100. Jahrestag des Völkermanifests (Rok Stergar)	570–572
Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku LIII/1 (2015), LIV/1 (2016), LIV/2 (2016) (Jože Maček)	573–578
* * *	
Navodila avtorjem prispevkov za Zgodovinski časopis	580–583
Instructions for Authors	
Letno kazalo Zgodovinskega časopisa 75, 2021	584–588
Annual Content of Zgodovinski časopis – Historical Review 75, 2021	

Razprave

Izidor Janžekovič

Etnični »stereotipi« v zgodnjemoveški Evropi: ruska in turška narodna noša

Izidor Janžekovič, mag., Srednjeevropska univerza na Dunaju, A-1100, Dunaj, Quellenstraße 51, izidor.janzekovic@gmail.com; janzekovic_izidor@phd.ceu.edu

Etnični »stereotipi« v zgodnjemoveški Evropi: ruska in turška narodna noša

Članek predstavi zgodnjemoveške etnične »stereotipe« v Evropi. Med številnimi stereotipi so tudi oblačila pogosto dojemali kot tipična za določeno ljudstvo. Glavna značilnost ruske narodne noše je bila dolga brada in kožuh ali krzno, medtem ko je bila turška označena kot »poženščena« in je vključevala turban. Izhodišče članka je razpredelnica ljudstev iz 18. stoletja, t. i. štajerski Völkertafel, ki je tukaj prvič v celoti prevedena v slovenščino. Članek sledi tem stereotipom do 16. stoletja, ko se je povečalo število antropoloških in etnografskih tekstov. Meja med hipotetičnim objektivnim opisom, napako, stereotipom in predsodkom je sicer zelo tanka, pogosto odvisna od opazovalca in perspektive. Avtor pokaže, da so bila ljudstva v vzhodni in jugovzhodni Evropi pogosto združena pod širšo državno oziroma imperialno identiteto znotraj ruskega in otomanskega imperija.

Ključne besede: etnični stereotipi, narodi, štajerski Völkertafel, zgodnji novi vek, Rusija, Turčija.

Izidor Janžekovič, MA, Central European University Vienna, A-1100 Wien, Quellenstraße 51, izidor.janzekovic@gmail.com; janzekovic_izidor@phd.ceu.edu

Ethnic "Stereotypes" in Early Modern Europe: Russian and Turkish National Costumes

The paper analyses the early modern European ethnic stereotypes and various sources that spread such stereotypes. These ethnic stereotypes were produced and reproduced in many languages and across the national boundaries in early modern Europe. Among many stereotypes or characteristics, clothing was often perceived as people- or nation-specific. E.g., the Russian national costume contained 'fur' and long beards, while the Turkish included a turban and was characterized as 'womanly.' The starting point of the paper is the eighteenth-century's Styrian Völkertafel. Step by step, these stereotypes were traced back to the sixteenth century when there was an increase of new ethnographic images. This work draws upon a variety of sources, from textual to visual, to show how thin the line is between a hypothetical objective description, error or misrepresentation, stereotype and prejudice.

Keywords: ethnic stereotypes, Styrian Völkertafel, early modern era, Russia, Turkey.

Uvod

»Najbolj prefinjeni in najbolj prodorni so tisti vplivi, ki ustvarjajo in ohranjajo zakladnico stereotipov. O svetu izvemo, preden ga vidimo. Večino stvari si predstavljamo, preden jih doživimo. Če izobraževanje ne izostri naše zavesti, ti predsodki [preconceptions] globinsko upravljajo z našo percepcijo. Določene predmete označijo kot znane ali tuje, poudarjajoč razlike tako, da se nam tisto rahlo znano zazdi zelo znano, tisto nekako tuje pa silovito tuje.«¹

Walter Lippmann (1889–1974), vplivni politični komentator, urednik in »oče modernega novinarstva«,² je prvi opredelil stereotipe kot »*podobe v naših glavah*«. Opozoril je, da javno mnenje mnogo manj oblikujejo oziroma izkrivljajo slike, ki jih vidimo zunaj naših glav, torej zunanje okolje ali hipotetična *objektivna* resničnost, kot pa notranje »*podobe v naših glavah*« oziroma subjektivna občutja. Lippmannova knjiga *Javno mnenje* je še danes, torej skoraj sto let po izidu, temeljno berilo za večino družboslovnih ved. Lippmann je jedrnatno povzel, da »v večini primerov ni tako, da najprej vidimo in potem določimo, ampak najprej določimo in potem vidimo. Iz tiste buhteče, brenčave zmešnjave zunanjega sveta izberemo tisto, kar nam je kultura že določila, in običajno opazimo le tiste stereotipne oblike, ki nam jih je kultura utrdila.«³ Lippmannovi sklepi v zvezi s stereotipi in skrbjo za izkrivljanje slike sveta niso pomembni samo za sodobni svet, temveč tudi za zgodnji novi vek.

Najbolj izstopajoč oziroma viden del človeške identitete in posledično stereotipov so oblačila. Že od domnevno Kvintilijanovega reka *vestis virum facit* je znano, da »*obleka naredi človeka*«. ⁴ Toda ali obleka naredi tudi ljudstva ali narode? Čeprav naj bi že Karel Veliki »*nosil narodno, se pravi frankovsko obleko*«, ⁵ so se šele konec 18. in v začetku 19. stoletja pojavili izrecni pozivi k narodni noši. Švedska naj bi bila prva evropska država, ki je zahtevala nacionalna oblačila (*svenska (nationella) dräkten*), ki bi sledila identiteti, gospodarstvu in okolju države, ne pa francoski modi, ki je veljala za nepotrebno razkošno. Wagner je tak razvoj dogod-

¹ Lippmann, *Javno mnenje*, 83. Lippmann, *Public Opinion*, 89–90.

² Carey, *The Press and the Public Discourse*. Adams, *Walter Lippmann*. Riccio, *Walter Lippmann*.

³ Lippmann, *Javno mnenje*, 79. Lippmann, *Public Opinion*, 81. Lippmann, *Phantom Public*.

⁴ Erasmus, *Adagiorum chiliades quatuor*, 212.

⁵ *Vestitu patrio, id est Francico, utebatur*. Einhard, *Vita Karoli Magni*, XXIII.

kov zasledil tudi na Danskem in v nemških deželah konec 18. stoletja.⁶ Pomisleki so bili nacionalno-ekonomske in pragmatične narave, a so tudi želeli, da bi bila nacionalna oblačila simbolična potrditev različne narodno-kulturne identitete.

Seveda so bila oblačila različna glede na podnebje in okolje, saj jih je bilo treba prilagoditi dostopnim surovinam in naravnim elementom, kot so veter, temperatura, vlaga itd. Toda oblačila so vedno veljala tudi za enega najbolj pomembnih pokazateljev osebne in družbene identitete. Po Rolandu Barthesu imajo oblačila vrednost le kot struktura kolektivnih norm in oblik, ki mešajo etiko in estetiko. Trdil je, da oblačila opredeljujejo normativne vezi, kot so spol, religija in družbeni status, ki prepovedujejo, prenašajo in nadzirajo oblačila v skladu z njihovim družbenim in zgodovinskim kontekstom (npr. oblačilni redi). Barthes je trdil, da je vsak sistem oblačenja lahko mednarodni ali regionalni, nikoli pa nacionalni.⁷ Slednjemu zgodnjenovoveški Evropejci ne bi pritrdili, saj so »odkrili« številne tipične narodne noše. Ključni evropski etnični stereotip v odnosu do ruskih oblačil je bil krzno, turška oblačila pa so obveljala za poženščena.

Tako zgodnjenovoveška Rusija kot Turčija sta bila multietnična imperija.⁸ Etnične identitete so se prekrivale in mešale; ena identiteta ni nujno vedno izključevala druge. V tem času seveda še ne govorimo o narodih kot političnih entitetah, kot so se izoblikovali v »dobi nacionalizma« v 19. stoletju. Številna ljudstva v zgodnjem novem veku so bila združena pod eno državno oziroma imperialno identiteto. Podobno kot danes so namreč države oziroma narodi določali etnične meje in identitete. Tako so bila ljudstva v jugovzhodni Evropi, ki so živela znotraj otomanskega imperija, pogosto označena kot »evropski Turki« ali »Grki«.

Izhodišče članka je štajerski *Völkertafel* ali razpredelnica ljudstev iz 18. stoletja. Takšne razpredelnice so bile vrh stereotipiziranih podob in ponujajo veliko informacij o zgodnjenovoveških evropskih stereotipih, zato sem vir iz nemščine prevedel v slovenščino. Nato sem stereotipom o ruskih in turških narodnih nošah sledil vse do Johannesesa Boemusa iz začetka 16. stoletja. Sledil sem Blochovi metodi *l'histoire régressive*, tj. »branje zgodovine nazaj«.⁹ Običajna zgodovinska metoda sledi vzročno-posledičnim povezavam od najstarejših do najmlajših, vendar retrogradna analiza to obrne na glavo in sledi tem povezavam nazaj.¹⁰ Želel sem poudariti trajni značaj takšnih stereotipov, zato je članek mogoče brati naprej in nazaj. Stereotipi so se pogosto opirali na globoko ukoreninjene literarne konvencije o narodih.

⁶ Wagner, *Die Nationaltrachtdebatte im 18. und 19. Jahrhundert*.

⁷ Barthes, *Histoire et sociologie du Vêtement*. Barthes, *The Language of Fashion*. Izključitev nacionalnega načina oblačenja je sicer pretirana, kar dandanes dokazujejo npr. vojaške uniforme ali navijaški dresi.

⁸ Kappeler, *Russland als Vielvölkerreich*. İncalcık, Quataert, *An Economic and Social History of the Ottoman Empire*. Howard, *A History of the Ottoman Empire*. Suny, Kivelson, *Russia's Empires*.

⁹ Bloch, *Apologie pour l'histoire ou Métier d'historien*. Bloch, *The Historian's Craft*, 43–47. Bloch, *Apologija zgodovine*. Dollinger, *Notre maitre Marc Bloch*. Davies, *Marc Bloch*.

¹⁰ V Sloveniji je najbolj znano retrogradno analizo uporabil Andrej Pleterski na primeru Blejskega kota. Pleterski, *Župa Bled*. Pleterski, *Metoda povezave retrogradne analize katastra s pisanimi in arheološkimi viri*.

Etnični »stereotipi« v zgodnjemoveški Evropi

Naslov članka je nekoliko anahronističen, saj beseda stereotip v sedanjem pomenu takrat ni obstajala. Ta beseda še ni bila vključena v znameniti angleški slovar Samuela Johnsona iz leta 1755.¹¹ Prav tako besede stereotip ni bilo v še bolj slavni francoski Enciklopediji.¹² Prvič se je namreč pojavila šele konec 18. stoletja, a se je hitro razširila v začetku 19. stoletja.¹³ Šele z ameriškim angleškim slovarjem Noaha Webstra se je beseda pojavila v večjem slovarju. Vendar je tedaj imela drugačen pomen in je pomenila »fiksno kovinsko ploščo; torej ploščo s fiksnimi ali trdnimi kovinskimi vrstami za tiskanje knjig« in »umetnost izdelave plošč s fiksnimi kovinskimi vrstami.«¹⁴ Šlo je torej za tehnični izraz v tiskarstvu, ki opisuje sekundarno kovinsko tiskarsko ploščo pri procesu tiskanja namesto izvirnika. Šele Lippmannova knjiga *Javno mnenje* iz leta 1922 je prva opredelila stereotip v sodobnem antropološkem in sociološkem smislu.

Čeprav so stereotipi sorodni, pa niso enaki predsodkom in diskriminaciji. Stereotipi so splošna ali skoraj nezavedna prepričanja, vezana na kognitivni del možganov, predsodki so občutki, povezani s čustvenim delom možganov, diskriminacija pa je ena od vedenjskih lastnosti kot reakcija na predsodek. Razlika med stereotipom in predsodkom je torej predvsem v čustveni konotaciji.¹⁵ Stereotipi ne rabijo biti točni ali napačni, da bi bili stereotipi. Stereotipi so lahko negativni ali pozitivni, a do njih nimamo čustvenega odnosa, ampak jih dojemamo skoraj kot dejstvo. Po SSKJ je stereotip »ustaljena ali pogosto ponavljajoča se oblika česa; obrazec, vzorec«, medtem ko je predsodek »negativen, odklonilen odnos do koga ali česa, neodvisen od izkustva«.¹⁶ Nacionalni ali etnični stereotipi sicer pogosto spodbujajo predsodke, ki lahko vodijo v hujše čustvene odzive. Meja med hipotetičnim objektivnim opisom, stereotipom in predsodkom je sicer zelo tanka, kar predstavim v članku.

Odnos do preučevanja stereotipov je bil v zadnjem stoletju ambivalenten. Stereotipi namreč poenostavijo življenje in so ključni za prilagoditev na novo okolje kot del kognitivne ekonomije in kognitivnih bližnjic. Ponavljanje stalnih vzorcev je eden ključnih elementov stereotipov. To je torej precej problematičen paradoks, saj so stereotipi nujni in učinkoviti, a s poenostavljanjem izkrivljajo realnost.¹⁷ Kot je ocenila Mirjana Ule, »stereotipi pomenijo posploševanje delno točnih, vendar večinoma nepreverjenih, površnih sodb o človeku ali skupini ali skupnosti.« Dodala je, da so stereotipi »tipizirane sodbe, ki ravno zaradi svoje ohlapnosti in splošnosti

¹¹ Johnson, *A Dictionary of the English Language*.

¹² Diderot, *Encyclopédie*.

¹³ OED, s.v. stereotype.

¹⁴ Webster, *American Dictionary of the English Language*, s.v. stereotype. Konec 18. stoletja je priznani francoski tiskar Firmin Didot izumil besedo »stereotip«, a je bil sam proces v uporabi že desetletja pred njim.

¹⁵ American Psychological Association, *Resolution on Prejudice, Stereotypes, and Discrimination*. Dovidio et al., *Stereotyping, Prejudice and Discrimination*. Fiske, *Stereotyping, Prejudice, and Discrimination*.

¹⁶ SSKJ, s.vv. stereotip, predsodek.

¹⁷ Oakes, Haslam, Turner, *Stereotyping and Social Reality*.

ne ustrezajo stvarnosti. So sodbe o vseh, ki ne veljajo za nikogar. Veljajo za nespremenljive, toge, rigidne, izkrivljene predstave, ki ne upoštevajo individualnih razlik in družbenih sprememb.«¹⁸ Posploševanje, nespremenljivost, togost in dolgotrajnost so ključne značilnosti stereotipov in tema preučevanja tega članka.

Stereotipiziranje se izvrši po številnih parametrih, kot so starost, narodnost, spol, poklic itd., pri tem pa pride do poudarjanja znotrajkupinskih sorodnosti in medskupinskih različnosti. Ule je zapisala, da je stereotipiziranje »proces opisovanja ljudi na osnovi njihove skupinske pripadnosti.«¹⁹ Kot je potrdila nedavna študija o »nacionalnih značajih«, etnični stereotipi poudarjajo razlike in ignorirajo podobnosti med skupinami.²⁰ Stereotipi so samoizpolnjujoče, selektivne in etnocentrične podobe in sodbe. Predstavljanje tujih ljudstev je bilo vedno vezano na moč. Običajno podobe ustvarjajo tisti na poziciji moči in le redkokdaj sebe opišejo v negativni luči, podrejene pa v pozitivni.²¹ Da se takšne podobe ne spreminjajo pogosto in so skoraj brezčasne, je bilo večkrat opozorjeno v polju (post)kolonialnih študij.²²

Pravzaprav so se z značilnostmi ali stereotipi narodov oziroma ljudstev ukvarjali že v zgodnjem novem veku. David Hume je v znamenitem eseju *O narodnih značajih* (*Of National Characters*), kot bi zgodnjenovoveški Evropejci imenovali etnične stereotype, priznal poenostavljeno naravo takšnih stereotipov. Opozoril je, da »razumni moški obsojajo takšne pavšalne sodbe«, vedo pa tudi, da se nekatere značilnosti »pojavljajo pogosteje pri enem ljudstvu kot pri njegovih sosedah.«²³ Pri različnih nacionalnih značajih je naštel in ocenil več vzrokov, ki jih je ločil v dve kategoriji: fizične in moralne vzroke. V nasprotju s sodobnikom Montesquieujem je sklepal, da imata narava in podnebje le omejen vpliv na narodni značaj. Po Humu je za razumevanje tovrstnih stereotipov ključno »sočutje ali okužba vedenja« med posamezniki v družbi, ker je »človeški um zelo imitativne narave.«²⁴

Ta članek se manj obremenjuje z veljavnostjo stereotipov, ampak se osredotoča na te klišejske *podobe* ali *slike*, tako tekstualne kot vizualne. Slednje v podzavest vtisnjene podobe, etnične stereotype ali nacionalne značilnosti preučuje tudi imagologija, ki je polje primerjalne književnosti in literarnih ved. Kot sta opisala urednika serije Brill *Studia Imagologica* Hugo Dyserinck in Joep Leerssen, se imagologija ukvarja s »preučevanjem mednarodnih [cross-national] zaznav in podob, izraženih v literarnem diskurzu.« Imagologija se ukvarja z vsoto predstav, ki jih ena etnična skupina daje o sebi ali pogosteje o »drugih« glede njihovih značilnosti in stereotipov, kar so včasih imenovali nacionalni karakter, značaj ali identiteta.²⁵ Na Zahodu je bila stalno prisotna radovednost, da bi z različnimi podobami predstavili različne ljudske ali etnične značilnosti in značaje (sl. 1).

¹⁸ Ule, *Socialna psihologija*, 159. Ule, *Socialna psihologija: analitični pristop*.

¹⁹ Ule, *Socialna psihologija*, 159.

²⁰ Terracciano et al., *National Character*, 99.

²¹ Deeg, *Das Eigene und das Andere*.

²² Fanon, *Peau noire, masques blancs*. Fanon, *Črna koža, bele maske*. Said, *Orientalism*. Said, *Orientalizem*. Bhabha, *The Location of Culture*. Wolff, *Inventing Eastern Europe*.

²³ Hume, *Of National Characters*, 267.

²⁴ Hume, *Of National Characters*, 273–275.

²⁵ Dyserinck, *Ausgewählte Schriften zur Vergleichenden Literaturwissenschaft*.

ukvarjajo z ruskimi in turškimi narodnimi nošami, da bi poudaril, kako razširjeni so bili takšni etnični stereotipi in kako so se širili. Stereotipi so bili utrjeni z različnimi odtenki in so se neposredno ali posredno širili med pisмено ter nepisмено populacijo. Seznam virov seveda ni izčrpen in upam, da pozornega bralca *pisani* prispevek ne bo izčrpal. Želel sem pokazati evropsko naravo stereotipov, zato sem vključil vire iz različnih jezikov, tradicij in regij Evrope.

Evropejci, ki so producirali in reproducirali etnične stereotipe, večinsko niso uporabljali ruskih ali turških virov in kategorij, temveč so jih opisovali skozi svoje oči. Rusi in Turki so bili na obrobju Evrope in so bili v zgodnjenovoveški zahodni in srednji Evropi označeni kot drugi. Pri tem je zanimivo videti protislovja med viri, ki so ti politični entiteti šteli enkrat k Evropi, drugič k Aziji, kar ni nenavadno, saj sta obe državi segali na obe celini. V tem članku evropsko pomeni tuje Rusiji in Turčiji oziroma otomanskemu imperiju, torej iz srednje, severne in zahodne Evrope, tj. nevzhodne in nejugovzhodne Evrope. Ti izrazi služijo kot (stereotipne) poenostavitve za obravnavanje zgodnjenovoveških evropskih etničnih stereotipov.²⁹

Pričujoči prispevek se osredotoča na zgodnjenovoveške *etične* evropske etnične stereotipe o Rusih in Turkih glede na tradicionalne »narodne« noše. Pri (fon) emičnih in (fon)etičnih pristopih, ki temeljijo na Pikovi klasifikaciji,³⁰ gre za temeljna principa opazovanja v antropologiji: *emični* ali znotraj preučevane družbene skupine oziroma z vidika opazovanca in *etični* ali zunaj preučevane družbene skupine oziroma z vidika opazovalca. Pri tem je treba posebej poudariti, da ne gre za etičnost v smislu moralnosti. Emični pristop torej temelji na notranjem pogledu in je skoraj brez interpretacije avtorja, medtem ko etični pristop temelji na zunanem pogledu in je bolj interpretacija avtorja.³¹ Pri tem seveda gre za idealne tipe, v realnosti je namreč težko ločiti enega in drugega, saj se ta pristopa pogosto mešata. Primerljiva koncepta sta avtostereotipi in heterostereotipi, pri čemer so prvi običajno bolj pozitivni, čeprav prav štajerski *Völkertafel* delno izpodbija to temeljno predpostavko.

Steirische Völkertafel

Štajerska razpredelnica ljudstev ali narodov (*Völkertafel*) je oljna slika anonimnega slikarja iz Štajerske iz 18. stoletja (sl. 2). Temeljila je na praktično enakem

²⁹ Narod oziroma pojem etničnosti seveda ni statična enota, ampak gre za zelo dinamičen pojem. Narod v srednjem ali zgodnjem novem veku ni bil enak narodu od konca 18. in 19. stoletja naprej, ko so narodi postali politične entitete. Armstrong, *Nations Before Nationalism*. Anderson, *Zamišljene skupnosti*. Hobsbawm, *Nacije in nacionalizem*. Geary, *Mit narodov*. Gellner, *Nations and nationalism*. Smith, *Ethno-Symbolism and Nationalism*. V slovenskem zgodovinopisju je razvoj nacionalnega mita v starejši zgodovini predstavil Peter Štih, Miti in stereotipi. Na primeru slovenske etnične identitete je »amplitude pomena etničnosti« v zgodnjem novem veku v trilogiji člankov iz druge perspektive prikazal Vanja Kočvar, *Ali je slovenska etnična identiteta obstajala v prednacionalni dobi?*

³⁰ Pike, *Language*, 8–28.

³¹ Harris, *Kulturanthropologie*, 27. Harris, *Culture, People, Nature*. Haller, *Ethnologie*, 141.

bakrorezu Josepha Friedricha Leopolda (*Leopold-Stich*) iz Augsburga z začetka 18. stoletja. Vsi izvorni citati, ki jih uporabljam v članku, so sicer iz štajerske razpredelnice ljudstev, čeprav je jezik Leopoldovega bakroreza bližje današnji standardni knjižni nemščini (*Hochdeutsch*). Ta razpredelnica ljudstev se je ohranila v številnih različicah, od katerih so tri v zasebnih zbirkah, pet drugih različic pa je v javnih institucijah, in sicer Avstrijskem muzeju ljudskega življenja in ljudske umetnosti (*Österreichisches Museum für Volkskunde*; sl. 2) na Dunaju, v lokalnih muzejih v Bad Ausseeju (*Kammerhofmuseum*), Mooshamu (*Heimatismuseum*), gradu Möderndorf (*Gailtaler Heimatismuseum*) in v sprejemnih sobah nekdanjega samostana Machern na Mosellu (blizu Bernkastel-Kuesaa).³²

Obe različici, Leopoldov bakrorez in štajerski *Völkertafel*, sta praktično enaki sliki z manjšimi razlikami in napisani v različnih narečjih, vendar ju za namene tega kratkega članka predstavljam skupaj.³³ Vir oziroma slika še nikoli ni bila v celoti prevedena v slovenščino in je kljub majhnemu obsegu precej zahtevno besedilo za prevajanje. V prevodu sem na predlog Davida Movrina ohranil izvirnikovo kolektivno ednino. Danes je sicer ta raba opešala, a je bila nedavno še precej pogosta. Tako recimo Fran Milčinski (1867–1932) v Butalcih izjavi: »To je bilo tiste dni, ko je Turek, krivoverna ta nesnaga, strašil po deželi in robil živino in mladino.«³⁴ Pri prevajanju je sicer veliko odvisno od našega razumevanja historičnega konteksta uporabe besede, ki je vedno ni mogoče popolno nadomestiti s slovensko ustreznico.³⁵

Razpredelnica predstavlja sedemnajst etničnih značilnosti ali stereotipov: vedenje, značaj, razum, znanje, nečednost, bolezni, bogočastje itd. Gre za zgodovinski vir *par excellence* za zgodnjenovoveške etnične stereotipe v Evropi. Čeprav so bili opisi skopi, so bili prežeti z močno sporočilnostjo. Evropski narodi so razporejeni na osi, ki poteka od zahoda proti vzhodu, od Španca do Turka ali Grka.³⁶ Avtor oziroma slikar je obravnaval deset ali enajst narodov. Zadnji narod se namreč imenuje »Turek ali Grk«, kar si lahko razlagamo na dva načina. Ker sta skupaj in imata enake značilnosti, so ju iz Evrope ali Zahoda dojemali kot en narod. Ker pa sta oba naroda izrecno omenjena, sta bila obravnavana kot dva ločena naroda. Pravzaprav je to odraz dejstva, da je otomanski imperij multietnična politična entiteta, kakor po definiciji velja za vse imperije, zato je prišlo do »mešanja« politične oziroma državne identitete z etnično identiteto.

³² Stanzel, *Europäer – ein imagologischer Essay*, 13–36, 44–54.

³³ Na mestih, kjer sem v prevodu navedel LS, sem meril na zgodnejšo verzijo oziroma Leopoldov bakrorez.

³⁴ Milčinski, *Butalci*, 12.

³⁵ Pri prevodu sem si pomagal s številnimi nemškimi slovarji. Ključen za razumevanje besedila je bil gotovo skoraj sočasni Adelung, *Grammatisch-kritisches Wörterbuch*. Pri prevajanju v slovenščino mi je pomagal Hudelja, *Nemško-slovenski zgodovinski slovar*. Naposled se za pregled prevoda in pomoč zahvaljujem profesorju Niku Hudelju. Za vse morebitne nejasnosti in napake seveda prevzemam popolno odgovornost.

³⁶ Stanzel, *Europäer – ein imagologischer Essay*. Stanzel (ur.), *Europäischer Völkerspiegel*. Pageaux, *Imagološke razprave*, 25.

Za temo etničnih stereotipov v povezavi z narodnimi nošami je zraven upodobitev na vrhu še posebej zanimiva šesta vrstica, posvečena značilnim ali tradicionalnim narodnim nošam (*Tracht der Klaidung*). Čeprav sta besedili v obeh različicah enaki, so predstavniki ljudstev upodobljeni v različnih opravah. To je seveda v skladu z razvojem splošne mode, in sicer je moda na Leopoldovem bakrorezu opazno starejša od mode na štajerski razpredelnici ljudstev. Na Leopoldovem bakrorezu so bili pripadniki višjega plemstva večinoma oblečeni v francosko modo iz začetka 18. stoletja, medtem ko so bili na štajerski razpredelnici ljudstev naslikani pripadniki nižjega plemstva ali višjega meščanstva proti koncu 18. stoletja.

Besedilo samo sicer ni razkrilo veliko o samih oblačilih, saj je bil poudarek na značajih ljudstev, zelo malo pa je podatkov o tkanini, slogu, barvi itd. Tako je bil po načinu oblačenja Španec dostojen (*Ehrbaar*), Francoz nestanoviten (*Unbeständig*), Italijan spodoben (*Ehram*), Nемец posnemajoč (*Macht alles Nach*), Anglež je sledil francoski modi (*auf Französischheit*), Šved je imel obleke iz usnja (*Von Löder*), Poljak je nosil dolge suknje (*Lang Röckig*), Madžar je imel večbarvna oblačila (*Viel Farbig*) itd. V bistvu je sploh pri prvih petih ljudstvih očitna doktrina analogij oziroma ujemanja (*correspondence*), ki je bila zelo prisotna v zgodnjenovoveški Evropi.³⁹ Če je bil Španec čudovit po značaju in možat po zunanem izgledu, je nosil dostojno obleko. Na drugi strani je bil Francoz lahkomišeln po vedenju in otroški po zunanem izgledu, zato je nosil nestanovitno obleko.

Besedilo in upodobitev na vrhu sta bila le nekoliko bolj v pomoč pri Rusu (*Muskawith*) in Turku ali Grku (*Tirk oder Griech*). Rus je imel oblačila s krznom (*Mit böltzen*). Čeprav je tudi na ruskem dvoru carja Petra Velikega (vl. 1682/96–1725) prevladovala francoska moda, je bil Rus prikazan kot pravoslavni duhovnik ali *pop* z dolgo brado, oblečen v krznen plašč, obut v zimske krznene škornje (валанки), na glavi je imel tudi visoko kučmo, ni pa imel meča ali sablje. Pravzaprav je avtor za upodobitev izbral podobo, ki je najbolj ustrezala »podobam v njegovi glavi« in se je v svojih stereotipnih podobah skliceval na staro Rusijo in ne na Rusijo Petra Velikega. Dvor Petra Velikega je bil mnogo manj dovzeten za stereotipne upodobitve, saj se je bistveno »evropeiziral«. ⁴⁰

Med upodobljenimi ruskimi stereotipi je bila tudi dolga brada, čeprav je Peter Veliki leta 1698 uvedel davek na brade, da bi »posodobil« rusko družbo. Peter je namreč menil, da gre pri ohranitvi dolge brade za staromodno modno izbiro. Nekateri so proti plačilu lahko obdržali brado s tako imenovanim »novcem za brado«, na katerem je bilo na aversu zapisano »odvzeti denar« (ДЕНГИ ВЗАТЫ); znesek pa je bil odvisen od položaja v družbi.⁴¹ Obrazne dlake so zato hitro postale statusni

troporum ac schematum. Peacham, *The Garden of Eloquence*. Opitz, *Buch von der Deutschen Poeterey*. Gracián, *Arte de ingenio, tratado de la agudeza*. Gracián, *Agudeza y arte de ingenio*. Harsdörffer, *Poetischer Trichter*. Bary, *La Rhétorique française*. Lamy, *La Rhétorique ou l'art de parler*. Dumarsais, *Des Tropes*. Schüttpelz, *Humor*.

³⁹ Faivre, *Access to Western Esotericism*, 10–15.

⁴⁰ Hughes, *Russia in the Age of Peter the Great*. Hennings, *Russia and Courtly Europe*.

⁴¹ Za ukaz Petra Velikega glede brad iz leta 1705 glej Peter, Указ Императора Петра I о бритии бородъ, 282–283. Anisimov, *The Reforms of Peter the Great*.

simbol. Podobno je želela Rusijo modernizirati in vpeljati razsvetljenske vrednote kasneje Katarina Velika, a je leta 1772 odpravila davek na brade.

Turek ali Grk je oblačilo nosil na ženski način (*Auf Weiber Art*). Ta stereotip se pojavi v literaturi še dandanes, saj so recimo v nedavnem katalogu na podlagi sultanove garderobe v 16. stoletju ocenili, da so osmanski »moški in ženske nosili podobna oblačila«. ⁴² To enačenje, ki je delno posledica heteronormativnega orientalizma, je temeljilo na razliki med nošama za spodnji del telesa, ki je bila v Evropi bolj ločena med spoloma: hlače za moške in krila za ženske. V Turčiji pa so tako moški kot ženske nosili *şalvar* oziroma precej ohlapne bele hlače (danes znane kot »haremske hlače«), ⁴³ kot je videti na upodobitvi. Drugi vztrajni stereotip, povezan s turškimi oblačili, je bil turban, ki je upodobljen tudi na štajerski razpredelnici. Turek ali Grk sta sicer oblečena v skromna oblačila, čeprav so turban nosili moški višjega sloja v otomanski družbi. Slikar se je močno naslanjal na etnične stereotipe, Turek ali Grk kot musliman, Madžar kot husar, Rus kot pravoslavni pop.

V zgodnjenovoveški Evropi so nošo povezovali tudi z izpovedjo vere. Španski inkvizicijski zapisi se v številnih primerih po Sredozemlju sklicujejo na oblačila. Na primer, nekdanji ujetnik Don Andres de Villaro je leta 1670 pričal, da je bil obtoženi odpadnik Gaspar de los Reyes »oblečen kot Maver nad pasom, pod pasom pa se mu je zdel kot kristjan« (*vestido el medio cuerpo arriba como moro y de ay abajo le pareció que como cristiano*). ⁴⁴ To krščansko oblačilo pod pasom se je verjetno nanašalo na »oprijete« hlače, medtem ko je »oblečen kot Maver nad pasom« merilo na turban ali rdečo čepico (*un bonete colorado*). ⁴⁵ Kot sta ugotovila Bennassar in Bennassar, so bili inkvizitorji obsedeni z vprašanjem, ali je bil posameznik oblečen kot »Turk« ali »kristjan«. Obleka je bila skoraj vedno prva točka, ki jo priče omenijo. ⁴⁶ Ti zunanji znaki (verske) identitete so bili pomembni in splošno poznani.

Laconicum Europae Speculum

V prvi polovici 18. stoletja je bila objavljena serija devetih oziroma desetih latinskih tiskov z naslovom Lakonsko ogledalo Evrope (*Laconicum Europae speculum*). Podobe z napisi je zasnoval Paul Decker mlajši (1685–1742), Johann Wolfgang Baumgartner (1709–1761) je postavil le tisk za Nizozemca, same bakroreze so izdelali različni bakrorezci (Christian Friedrich Lottes, Johann Georg Pinz, Philipp Andreas Kilian, Andreas Hoffer), uredil in izdal pa jih je Martin Engelbrecht (1684–1756) v Augsburgu okrog leta 1730. Celotni naslov je daljši, *Lakonsko ogledalo Evrope, v katerem je brez predsodkov, posmehovanja ali zaničevanja predstavljenih njenih devet posebej uglednih narodov in ljudstev, ki se v določenih*

⁴² Atil, *The Age of Sultan Süleyman the Magnificent*, 179.

⁴³ Inal, *Women's Fashions in Transition*, 252.

⁴⁴ Inquisición, Exp. 14.

⁴⁵ Inquisición, Exp. 14.

⁴⁶ Bennassar, Bennassar, *Les Chrétiens d'Allah*, 389–394

*lastnostih in znamenjih razlikujejo, vse zaradi radovednosti in zabave.*⁴⁷ V naslovu je torej pojasnjen tudi razlog za nastanek teh tiskov, izšli so »zaradi radovednosti in zabave« (*curiositatis et oblectationis gratia*). Podobno kot preostale razpredelnice ljudstev ti bakrorezi niso bili mišljeni kot predstavitev realnih podob, temveč so bili namenjeni zabavi in primerjanju.⁴⁸

Večina značilnosti ali stereotipov na Lakonskem ogledalu Evrope je enaka kot pri štajerskem *Völkertafel*, pri čemer se je avtor gotovo naslonil na predhodno upodobitev, to se pravi predvsem na Leopoldov bakrorez, ki je prav tako nastal v Augsburgu. Pridevniki se tudi tukaj pojavljajo v primerniku ali komparativu, čeprav naj bi vsak tisk stal zase. Toda poleg sedemnajstih stereotipov je »Lakonsko ogledalo Evrope« dodalo še dodatnih devet značilnosti: njihov temperament, podnebje in ozračje, nebesno (astrološko) znamenje, pijača in hrana, moč (*potentia*; samo za Nizozemca!), sposobnost za posel, umetnost in opravila, odnos do žensk, njihova etnogeneza, želje za skupno dobro. Posamezni narodi so bili upodobljeni kot večfiguralna alegorična kompozicija na dvoru in s petindvajsetimi značilnostmi ali stereotipi v (baročnih) kartušah, ki obkrožajo to kompozicijo.⁴⁹ Značilnosti so precej naključno razvrščene okrog podob in pri vsakem narodu drugje.

Eden teh tiskov je predstavljal Rusijo oziroma Moskovsko državo (*Moscowita*), okronano z grbom v ščitu in obdano s kartušami s stereotipi (sl. 3). Ruski dvor je predstavljen s carico na čelu, in sicer je predstavljena ali Katarina I. (vl. 1725–1727) ali Ana Ivanovna (vl. 1730–1740). Za našo temo so ključna oblačila (*Vestitus*), ki so pri Rusih krznena (*Pelliceus*), čeprav na upodobitvi krznena oblačila ali kučme ne izstopajo. V nasprotju s štajersko razpredelnico ljudstev ni upodobitve za Turka ali Grka, ki pa so bili dodani kasneje v izključno tekstualni verziji iz leta 1767.⁵⁰ Namesto tega je bil naveden Nizozemec (*Batavus*), čeprav niso bile našteje vse značilnosti ali stereotipi. Zanimiva je prvotna izključitev Turkov s seznama »*devet posebej uglednih narodov in ljudstev*« v Evropi. Morda so bili za Engelbrechta v Augsburgu Turki še bolj oddaljeni ali pa je povezoval »ugled« s krščanstvom in Turke izključil.

⁴⁷ Engelbrecht, *Laconicum Europae Speculum*. Pri prevodu sem si pomagal s številnimi latinskimi slovarji in glosarji. Ključen za razumevanje besedila je za srednjeveško in zgodnjenovoveško latinščino gotovo nepogrešljivi Du Cange, *Glossarium mediae et infimae latinitatis*. Koristna sta bila tudi Niermeyer, *Mediae latinitatis lexicon minus*, in Bartal, *Glossarium Mediae et Infimae Latinitatis Regni Hungariae*. Pri prevajanju v slovenščino mi je pomagal Wiesthaler, *Latinsko-slovenski slovar*. Naposled se za pregled prevoda in rešitve mojih nerodnih prevodov zahvaljujem profesorju Martinu Benediku. Za pomoč pri določenih izrazih se zahvaljujem profesorju Davidu Movrinu. Za morebitne nejasnosti in napake sem odgovoren sam. Celoten prevod z latinskim izvornikom je v Decker, *Laconicum Europae speculum*.

⁴⁸ To »Lakonsko ogledalo Evrope« je v 18. stoletju izšlo v različnih oblikah in prevodih. Weitenauer, *Compendium scientiarum et eruditionis omnigenae*, 230–243. Med drugim so podobe izdali tudi v španščini, ki jih hrani ekvadorski narodni muzej v Quitu (*Casa de la Cultura*). Podobe so namestili tudi na pregradno ali špansko steno oziroma paravan, ki ga hrani muzej Franza Mayerja v Ciudad de México. Kubiak, *Obraz Innego*.

⁴⁹ Engelbrecht, *Laconicum Europae Speculum*.

⁵⁰ Weitenauer, *Compendium scientiarum et eruditionis omnigenae*, 230–243. Z Grkom je avtor imel v mislih evropska oziroma balkanska ljudstva, ki so živela v otomanskem imperiju.

Slika 3. Tisk za Ruse, *Laconicum Europae Speculum* (Engelbrecht 1730, nepaginirano).

Slovar *Dictionnaire universel, contenant généralement tous les mots françois*

Za razumevanje etničnih stereotipov v Evropi je treba preveriti še enciklopedije in slovarje, ki pogosto veljajo za nesporne avtoritete. *Univerzalni slovar* Antoineta Furetièrea, ki naj bi vseboval vse francoske besede (1690), presenetljivo ne vključuje besed niti za Rusijo niti za Moskovsko kneževino ali podobno izpeljavo. Kljub temu pa so obstajali vnosi za določen tekstilni material, kot je krzno (*poil*, *pelage*; ni gesla za *fourrure*), a Furetière v teh geslih Rusov ne omenja posebej. V francoščini je beseda za dlake in krzno enaka, to je *poil*. »Kar zadeva moške, so divjaki večinoma poraščeni in pokriti z dlako. V Evropi imajo dlake na vekah, obrveh, licih, bradi, trebuhu in sramnih delih.«⁵¹ Ta povezava med poraščenostjo oziroma dlakavostjo in divjaštvom je že takrat imela dolgo brado.⁵²

⁵¹ Furetière, *Dictionnaire universel*, s.v. *poil*.

⁵² Zanimiva je sicer napačna etimologija besede barbar, ki jo je ponudil Kasiodor v 6. stoletju. Menil je, da gre pri besedi *barbarus* za sestavljanjo iz latinskih besed *barba* (brada) in *rus* (polje), saj barbari niso živeli v mestih, ampak so bivali na poljih kot divje živali. Borst, *Medieval Worlds*, 3.

Obstaja pa geslo za Turka (*Turc*), ki naj bi bil katerikoli »podložnik cesarja Orienta, ki je pripadnik sekte mohamedancev ... načeloma imenujemo Turke vse podložnike Velikega Gospoda, ki ga ljudje kličejo Veliki Turk.« Pri tem je precej eksplicitno videti enačenje etnične identitete z državno ali imperialno strukturo pod vodstvom sultana. Furetière je med drugim v geslu za Turka navedel še »obleka v turškem slogu« (*un habit à la Turquie*), a je ni definiral. Furetière je nadaljeval z navedbo porekla Turkov in razlago metafor s Turki, npr. »močan kot Turek«, »obnaša se kot Turek v Moreji« (Peloponez) in tudi kot žalitev »kot Turek«, s čimer so izražali »barbarstvo, krutost, brezbožnost«. Nadalje je v geslu za *Turquerie* navedeno, da gre za »način delovati kruto in barbarsko, kot se ga poslužujejo Turki.«⁵³

Pravzaprav je primerljiva podoba z izjemo brezbožnosti veljala za Ruse, ki so jih imeli za neotesane divjaške barbore.⁵⁴ Pri tem se je treba predvsem zavedati, da vojne in kaznovalni sistem niso bili nič manj kruti v zahodni Evropi. Med osemdesetletno vojno (1568–1648) proti Španiji so Nizozemci celo uporabljali izraz *Liever Turks dan Paaps* oziroma »raje turški kot papeški«. Turki so namreč sloveli po svoji krutosti, a je bila zelo znana tudi njihova relativna verska strpnost do t. i. »religij knjig«.⁵⁵ Seveda Nizozemci niso resno razmišljali o turškem jarmu, a so s tem želeli poudariti krutost Špancev in nestrpnost katoličanov (*cf. la leyenda negra*). Posledično pa so spotoma še potrdili stereotip o krutosti Turkov.

Čeprav so bila gesla za posamezna ljudstva precej skromna ali jih sploh ni bilo, so bila gesla za določene oblačilne predmete, kot je na primer »*Turban, ou Tulbent*«, bolj izpovedna. Turban naj bi bil »pokrivalo [coëffure] večine vzhodnih ljudi in muslimanov«. Turbani naj bi bili izdelani iz »finega, umetelno zvitega blaga, ki obdaja glavo«. Nadaljeval je z opisom sultanovih in emirjevih turbanov.⁵⁶ Zanimivo ni posebnega gesla za kučmo, klobuk in kapa pa sta definirana kot »pokrivalo za glavo, ki ga uporabljajo moški po celotni zahodni Evropi.«⁵⁷ Tako so očitno predvideli, da sta klobuk in kapa specifična za zahodno Evropo, medtem ko so v vzhodni in jugovzhodni Evropi nosili drugačna pokrivala, to se pravi kučme in turbane.

Igralne karte *Géographie*

Igralne karte v zgodnjem novem veku so bile pogosto namenjene izobraževanju. Izdelanih je bilo več različnih vrst igralnih kart, vključno s kartami živali, poklicev, utrdb itd.⁵⁸ Igralne karte *Geographie* so bile ene od štirih izobraževalnih igralnih

⁵³ Furetière, *Dictionnaire universel*, s.v. Turc, Turquerie. Ludvika XIV. so zaradi njegove agresije pogosto imenovali »evropski Turk«. Piirimäe, *Russia, the Turks and Europe*, 75–76. Ob začetku devetletne vojne pa so ga v pamfletih celo imenovali »francoski Atila«. Teutschmuth, *Der französische Attila Ludovicus XIV.*

⁵⁴ Olearius, *Vermehrte Neue Beschreibung Der Muscowitischen und Persischen Reyse*.

⁵⁵ Goffman, *The Ottoman Empire*, 110–111.

⁵⁶ Furetière, *Dictionnaire universel*, s.v. Turban. Spohn, *Alles getürkt*.

⁵⁷ Furetière, *Dictionnaire universel*, s.v. Chapeau.

⁵⁸ Parlett, *The Oxford Guide to Card Games*. Parlett, *A Dictionary of Card Games*.

kart, izdelanih za mladega Ludvika XIV. po naročilu kardinala Mazarina. Preostale tri igralne karte so govorile o basnih, francoskih kraljih in plemenitih kraljicah. Besedila za igralne karte *Geographie* je napisal Jean Desmarets de Saint-Sorlin, risbe pa je prispeval firenški grafik Stefano della Bella leta 1644. V drugi polovici 17. in 18. stoletja so bile te karte večkrat ponovno izdane, kar priča o njihovi široki popularnosti in razširjenosti.⁵⁹ Pri geografskih opisih pa je tudi videti tanko mejo med hipotetičnim objektivnim opisom in stereotipno podobo.

Komplet kart *Geographie* je bil sestavljen iz 52 kart v štirih barvah, kot pri vsakem običajnem paketu kart danes.⁶⁰ Toda namesto src, karov, pikov in križev je bila vsaki barvi dodeljena celina, to so Evropa, Afrika, Azija in Amerika. V vsaki barvi je kralj ali *R(oi)* poosebljal celino (upodobljene so bile dejansko ženske figure, kot je bilo običajno za celine), medtem ko so bile karte od asa preko fanta ali *VA(let)* in kraljice ali *D(ame)* predstavljene kot ženske podobe držav. Karte, ki so predstavljale dvorne figure (*Valet, Dame, Roi*), so bile na konju ali na bolj eksotičnih živalih, npr. Amerika je bila na ogromnih pasavcih, Azija pa na slonih. Vsaka karta države je imela kratko besedilo, ki je opisalo zastopano državo ali celino, vedno na način, ki je izdal takratne stereotipe. Evropo so na primer opisali

Slika 4. Igralna karta za Rusijo in Turčijo (Desmarets, Bella 1644).

⁵⁹ Desmarets, Bella, *Jeu de la géographie*. Desmarets, Bella, *Jeux historiques des rois de France, reines renommées, géographie et metamorphose*. Covens, Mortier, *Jeu de géographie*.

⁶⁰ O'Donoghue, *Catalogue of the Collection of Playing Cards*, 115–116. Shirley, *The Mapping of the World*, 361.

kot »manjši, a prvi del sveta zaradi svoje plodnosti, vrednosti, vljudnosti, znanosti, slave in bogastva svojih narodov ter sedeža krščanstva. Nahaja se na severu, v hladnem in zmernem pasu.«⁶¹

Rusija je bila as Azije, čeprav je v opisu navedeno, da je »večina hladnih in močvirnih dežel (Rusije) v Aziji, preostali del [...] z glavnim mestom Moskvo pa v Evropi« (sl. 4). Rusija in Turčija sta (bili) na robu tako Evrope kot Azije, zato sta (bili) enkrat vključeni v Evropo, drugič v Azijo. Rusija je bila upodobljena kot ženska, ki stoji s sulico na rami in v desni roki drži ščit. Nosila je tudi turban ali vsaj zelo podobno pokrivalo kot Turčija in drugi narodi v Aziji. Turčija je bila kraljica ali dama Azije (sl. 4). Bila je upodobljena kot bojevnica na konju z izvlečeno sabljo in v turbanu. Opis ne izdaja nobenih etničnih stereotipov oblačil, temveč le geografska dejstva, kot so različne regije in reke.

Zemljevida Evropa recens descripta in Asia noviter delineate

Zanimivi viri za zgodnjenovoveške stereotipe so bili tudi zemljevidi z upodobitvami različnih ljudstev, kot je znameniti dekorativni zemljevid *Evropa recens descripta* (»Nedavno opisana Evropa«) iz leta 1617 in različne poznejše reprodukcije (sl. 5). Zasnoval ga je Willem Janszoon Blaeu (1571–1638), ugledni nizozemski geograf,

Slika 5. Willem Janszoon Blaeu, *Evropa recens descripta* (Blaeu 1635). Grški par, ki nosi turban in hidžab, je v spodnjem desnem kotu.

⁶¹ Desmarests, Bella, *Jeu de la géographie*.

kartograf in založnik, znan po svojem atlasu *Theatrum Orbis Terrarum, sive, Atlas novus* (»Razstavišče sveta ali novi atlas«) iz leta 1635, ki je bil kasneje izpopolnjen in večkrat ponatisnjen.⁶² V tem atlasu je objavil tudi zemljevid »Nedavno opisana Evropa«, ki je bogato okrašen z jadrnicami, morskimi pošastmi, živalmi in drugimi zanimivostmi. Na vrhu prikazuje devet večjih evropskih mest, ob straneh pa deset glavnih ljudstev Evrope. Zemljevid Evrope je sestavljalo pet parov ljudstev v »narodnih nošah« na levi in desni strani zemljevida pod različnimi imeni: *Angli, Galli, Belgi, Castiliani, Venetiani* na levi in *Germani, Hungari, Bohemi, Poloni, Graeci* na desni.

Namenoma sem vključil Blaeujev zemljevid Evrope, ker je pomembno prikazati, da občasno sploh ne najdemo stereotipnih ali kakršnihkoli predstav o Rusih in Turkih v evropskem okviru. Razumeti je treba, da sta bili z evropske perspektive Rusija in Turčija še vedno obrobni. Drug znamenit primer takšne odsotnosti so »Oblačila različnih narodov« (*Variarum Gentium Ornatus*) Sebastiana Vrancxa in Pietra de Jodeja iz začetka 17. stoletja, ki ne vključuje niti Rusov niti Turkov.⁶³ Na Blaeujevem zemljevidu Evrope ni bilo Rusov ali Turkov, toda grški par je nosil turban in na vrhu zemljevida je bil Konstantinopol. Tako predvidevam, da bi grški par predstavljal »evropske Turke«, podobno kot poznejši štajerski *Völkertafel*, kjer sta bila upodobljena skupaj. To zблиževanje in razhajanje Grkov in Turkov je zanimiv

Slika 6. Willem Janszoon Blaeu, *Asia noviter delineata* (Blaeu 1635). Ruski par nosi krznena oblačila in krznene kape ali kučme na desni strani, drugi od spodaj navzgor.

⁶² Blaeu, *Theatrum orbis terrarum*. Prim. še nekaj generacij starejši prvi *moderni* atlas s 53 zemljevidi, Ortelius, *Theatrum Orbis Terrarum*.

⁶³ Vranckx, *Variarum Gentium Ornatus*.

vidik zgodnjenovoveških etničnih stereotipov glede otomanskega imperija v Evropi.

Moskva in Rusija sta bili upodobljeni na drugem zemljevidu, posvečenem Aziji, torej »*Na novo začrtani Aziji*« (*Asia noviter delineata*) (sl. 6).⁶⁴ Turki ali Osmani so na tem zemljevidu presenetljivo manjkali, čeprav je bilo vključenih več njim *podrejenih* ljudstev, kot so bili Arabci, Armenci, Sirci in Tatari. To potrjuje domnevo, da je Blaeu Grke obravnaval kot sinonim za Turke (v Evropi). Blaeu je izdelal več zemljevidov, namenjenih določenim regijam ali državam, vključno z (A)Natolijo in Rusijo. Na teh regionalnih zemljevidih je predstavil tudi njihova oblačila, ki pa se kljub svoji izključni pozornosti na manjši teritorij in manjšo skupino ljudi niso bistveno oddaljila od stereotipnih in splošnih podob.

Knjiga noš *Degli habiti antichi et moderni di diverse parti del mondo*

Knjige noš so sestavljale serije podob oseb v tradicionalnih oblačilih. Žanr knjig noš se je pojavil v drugi polovici 16. stoletja in se hitro razširil po Evropi.⁶⁵ Te knjige so ustvarile splošno lestvico ljudi, razdeljenih glede na socialni status, značaj in izvor posameznika.⁶⁶ Toda če so bili prejšnji vizualni viri večinoma površni, vsaj v zvezi z oblačili, so knjige o nošah predstavljale več različic narodnih noš. Podobno kot pesniki, ki so uporabljali epitetone,⁶⁷ so jih krojači in kostumografi uporabljali za like v igrar in operah, slikarji in kiparji pa pri oblikovanju raznih motivov na umetniških delih. Tako je bilo širjenje in vpliv tovrstnih virov še večji. Tradicija knjig noš je imela velik uspeh v zgodnjenovoveški Evropi.

Cesare Vecellio (1521–1601) je ustvaril vodnik po svetovnih oblačilih in običajih (428 lesorezov), ki je bil takojšnja uspešnica ob izdaji leta 1590 v Benetkah. Knjiga je prvič na enem mestu združila žive opise običajev in natančne upodobitve noš, dodal je tudi komentarje, polne natančnih informacij v zvezi s tekstilom in oblogami. Njegove upodobitve so temeljile na neposrednih poročilih o popotnikih v Benetkah in njihovih oblačilih, drugi so bili kopirani s slik ali na podlagi pripovedi. Vecellio je včasih udomačil tuje mode, tako da jih je primerjal s slogi, znanimi v Benetkah ali na splošno v Italiji. Ta knjiga je bila delno namenjena tudi slikarjem, ki so jo lahko uporabili kot vzorčno knjigo. Druga razširjena italijansko-latinska izdaja iz leta 1598 je vključevala še ljudstva Amerike (503 lesorezi).⁶⁸

Za oblačila Rusov je Vecellio trdil, da so oblačila podobna oblačilom na Polj-

⁶⁴ Blaeu, *Theatrum orbis terrarum*.

⁶⁵ Deserps, *Recueil de la diversité des habits*. Bertelli, *Omnium fere gentium nostrae aetatis habitus*. Sluper, *Omnium fere gentium nostrae aetatis nationum habitus*. Anon., *Mores Italiae*. Weigel, Amman, *Habitus praecipuorum populorum tam virorum quam feminarum*. Boissard, *Habitus variarum orbis gentium*. Amman, *Gyneceum, sive Theatrum Mulierum*. Glen, *Des habits, moeurs, ceremonies, façons*. Franco, *Habiti delle donne Venetiane*. Jefferys, *A Collection of the Dresses of Different Nations*.

⁶⁶ Racinet, *The Complete Costume History*.

⁶⁷ Textor, *Epithetorum opus perfectissimum*. Poole, *The English Parnassus*.

⁶⁸ Vecellio, *Degli habiti antichi et moderni*. Vecellio, *Habiti antichi et moderni*. Vecellio, *The Clothing of the Renaissance World*.

skem. Podnebje je bilo zelo mrzlo, zato se »oblečejo s krznom živali«. Nosijo tudi »žametno kapo, obloženo s krznom, visoko in udobno za ušesa, saj je na prijeten način odrezana dovolj kratko, da jih pokrije. Nosijo oblačila iz žameta, satena ali druge tkanine, podložene s krznom glede na njihov status.«⁶⁹ V nadaljevanju je Vecellio podrobno opisal in predstavil oblačila ruske plemkinje, plemiškega veleposlanika iz Moskve, moskovskega pehotnega vojaka, moskovskega konjenika itd. Čeprav so vsi nosili različne dodatke oz. orožja, je skupni imenovalac za vse Ruse krzno.

Pri oblačilih v Turčiji je opisal sultana, muftija, poveljnika janičarjev, Turka doma (v turbanu), sužnje, turške neveste, Turka v dežju itd. Turki »zelo pazijo na čistočo, ko so na konju in dežuje, in zelo pazijo, da se ne zmočijo ali umažejo. Na vrhu svojih turbanov, ki jih nosijo s ponosom, nosijo neke vrste kapuce, običajno iz rdeče klobučevine, zvite tako, da so ob odprtju videti kot dežnik. Ob teh priložnostih na vrhu oblačil nosijo še eno pokrivalo iz grobe volne, ki ji pravijo klobučevina, ki ne ščiti le njihovih oblačil, temveč tudi njihova telesa pred še tako močnim dežjem« (sl. 7).⁷⁰ Vecellio je predstavil precej kompleksne opise in podobe. Razlika v oblačilih, ki pa je tudi Vecellio ni opazil, je bila ta, ki temelji na verski pripadnosti. Na primer, kristjanom v zgodnjenovoveškem otomanskem imperiju ni bilo dovoljeno nositi oblačila določenih barv. Ti oblačilni redi so bili sicer vedno

fleksibilni in pogosto kršeni.⁷¹

Slika 7. Turek, ko dežuje (Vecellio 1598, 365).

⁶⁹ Vecellio, *The Clothing of the Renaissance World*, 403

⁷⁰ Vecellio, *Habiti antichi et moderni*, 365

⁷¹ Quataert, *Clothing Laws, State, and Society in the Ottoman Empire*.

Potopis *Rerum Moscoviticarum Commentarii*

Tradicija pisanja potopisov je imela dolgo zgodovino, ki je segala vsaj do antične Grčije. V zgodnjem novem veku se je ob tem razvila še bogata kultura zbiranja, vse od enciklopedij, slovarjev, zbornikov, katalogov itd. Vrednost zbirk vseh vrst je bila brez primere in Jennifer Richards je celo trdila, da so bile zbirke »*najosnovnejši gradnik renesančne proze*«. ⁷² V nasprotju s »kabinetnimi pisci«, ki običajno niso zapustili knjižnic, da bi pisali etnografije različnih ljudstev, so nekateri diplomati in popotniki predložili prvoosebne zapise. Popotniki in diplomati so lahko zasliševali domačine in kritično preučevali obstoječo literaturo s primerjavo napisanega z dejstvi na terenu.

Baron Sigismund ali Žiga (von) Herberstein (1486–1566) je bil kranjski diplomat, pisatelj, zgodovinar in veleposlanik svetega rimskega cesarja na moskovskem dvoru. V skoraj 40-letni karieri je opravil približno 69 misij v tujini, potoval je po vsej Evropi, tudi v Turčijo in Rusijo (sl. 8). Pohvalili so ga celo Habsburžani in ga bogato nagradili z naslovi ter posestmi. V Rusijo oziroma takrat še Veliko moskovsko kneževino je potoval dvakrat, v letih 1517 in 1526, in ta potovanja so bila izvrstno okno v večinoma neznano rusko družbo. Marshall Poe je ocenil, da je bil Herberstein izvor stereotipov o Rusiji kot neevropski deželi s tiranskim despotom in zasužnjenim prebivalstvom. ⁷³

Njegovi *Rerum Moscoviticarum Commentarii* (1549) ali Moskovski zapiski so bili glavni vir znanja o Rusiji v zgodnjem novoveški Evropi. Herberstein je bil na vseh svojih potovanjih kot veleposlanik pozoren opazovalec, saj je izjavil, da »*tega in onega nisem preučil površno, marveč sem poskušal prodreti do podrobnosti, seveda le do onih, ki so bile vredne spomina in koristne za javnost*«. Dodal je še, da »*jaz pa pišem zlasti zato, ker sem marsikaj videl, deloma pa sem povzel podatke iz mnogih zanesljivih poročil*«. ⁷⁴ Tako je imel kot veleposlanik privilegirano izkušnjo kulture iz prve roke, vendar je še vedno deloval v zahodni ali srednjeevropski miselnosti, ki je Ruse predstavljala kot narod, ki živi pod despotom. To je seveda ironično, saj večina Evropejcev v tem času ni živela v posebej demokratičnih okvirih. Pri njegovi knjigi je meja med (pot)opisom in stereotipizacijo tudi zelo tanka.

Glede ruskih oblačil je Herberstein dejal: »*Vsi se oblačijo enako. Nosijo namreč dolge obleke brez gub z ozkimi rokavi, skoraj po ogrsko. Kristjani zapenjajo obleke z gumbi na desni strani, Tatari pa, ki nosijo skoraj prav tako obleko, imajo gumbe na levi strani prsi ... Da bi prišel trebuh čim bolj do veljave, nosijo pas tem nižje. Da, tako se nosijo sedaj tudi na Laškem, v Španiji in celo v Nemčiji*«. ⁷⁵ Ta povezanost z drugimi evropskimi ljudstvi ni naključna, saj je prej zapisal, da »*ta slovanski rod izvira iz Jafetovega rodu*«, ⁷⁶ s čimer je meril na enega izmed treh Noetovih sinov,

⁷² Richards, *Commonplacing and Prose Writing*, 44. Moss, *Printed Commonplace-Books*, 139. Blair, *Humanist Methods in Natural Philosophy*. Knight, *Bound to Read*.

⁷³ Poe, *A People Born to Slavery*, 4. Scheidegger, *Perverses Abendland – barbarisches Russland*. Geier, *Russische Kulturgeschichte in diplomatischen Reiseberichten*. Leitsch, *Westeuropäische Reiseberichte über den Moskauer Staat*. Bole, *Podobe tujega v nemških potopisih*.

⁷⁴ Herberstein, *Moskovski zapiski*, 5–6. Herberstein, *Rerum Moscoviticarum Commentarii*, praefatio.

⁷⁵ Herberstein, *Moskovski zapiski*, 66. Herberstein, *Rerum Moscoviticarum Commentarii*, 55.

⁷⁶ Herberstein, *Moskovski zapiski*, 9.

ki so po mnenju srednjeveških in zgodnjenovoveških piscev poselili tri celine: Sem Azijo, Ham Afriko in Jafet Evropo.⁷⁷ Herberstein je torej štel Ruse med Evropejce.

Herberstein je v svoji knjigi izpostavil oblačila različnih slojev in za različne priložnosti. Opisal je »črna okrogla pokrivala« nadškofov, arhimandritov in škofov, pri čemer je posebej podrobno opisal obleko prav slednjih.⁷⁸ Bojarji oziroma nižje plemstvo naj bi se oblačilo »v dolge obleke in bele trdo ošiljene čepice, ki jih delajo v delavnicah iz klobučevine, iz katere smo videli izdelane tudi barbarske plašče.«⁷⁹ V bistvu je iz Herbersteinovega zapisa jasno, da je bilo krzno glavni izvozni artikel Rusije, pri čemer opiše različne vrste krzna, od soboljega, kunjega in lisičjega do veвериčjega, risjega in bobrovega.⁸⁰ Herberstein je prepoznal pomembnost živalskega krzna, saj so bile »bobrove kože zelo cenjene in skoraj vsi so imeli obrobe oblačil iz tega krzna, ker je črno, kar je naravna barva.«⁸¹

Herbersteinova *avtobiografija* je vsebovala šest barvnih lesorezov Herbersteina v oblekah različnih veleposlaništev (sl. 8).⁸² Ceremonialno obdarovanje z oblačili za tuje poslanike je bila antična praksa, ki so jo posvojili tako Turki kot Rusi.⁸³ Med drugim še doda v Moskovskih zapiskih, da mu je knez podaril častno obleko, »podloženo s soboljim krznom«, hkrati pa podaril »še po dvainštirideset soboljih kož, tristo hermelinov in tisoč petsto kož sibirskih veveric«, med prvim obiskom pa mu je Veliki knez Vasilij »podaril sani z izvrstnim konjem in na njih krzno belega medveda in še druge kožuhe.«⁸⁴ Prva izdaja iz leta 1549 še ni bila opremljena z ilustracijami,⁸⁵ kar pa so »popravili« oziroma dodali v kasnejših ponatisih.

Herberstein se v Moskovskih zapiskih Turkov sicer ne loti posebej podrobno, a zapiše, da »evropski Turki, ki govore slovanski jezik, imenujejo Konstantinopol Carigrad, to je kraljevsko mesto.«⁸⁶ Tako so očitno podložniki v jugovzhodni Evropi, ki so prišli pod otomanski imperij, obveljali za »evropske Turke«. Herberstein opiše (kazanske) Tatare, ki so takrat še mejili na vse bolj razširjajočo se Rusijo, ki je leta 1552 dokončno osvojila Kazan. Herberstein poudari, da Tatari niso enaki Turkom in da čeprav so vsi »mohamedanske vere«, »nimajo radi, če jih kličejo za Turke, ker je to ime zanje žaljivka.«⁸⁷ Kljub temu pa je opis oblek presenetljivo podoben kasnejšim opisom turških oblačil. Na primer, »moški in ženske se enako oblačijo in se ne razlikujejo niti v nakitu, samo da se ženske prekrivajo še s platneno ruto, medtem ko nosijo oboji platnene hlače, ki so podobne mornarskim.«⁸⁸

⁷⁷ Reynolds, *Medieval Origines Gentium*. Kidd, *The Forging of Races*.

⁷⁸ Herberstein, *Moskovski zapiski*, 42.

⁷⁹ Herberstein, *Moskovski zapiski*, 70.

⁸⁰ Herberstein, *Moskovski zapiski*, 74–76. Drugi zelo pomembni izvozni produkt je bil čebelji vosek, kar prepozna tudi Herberstein. To je razvidno še dvesto let kasneje na štajerski razpredelnici narodov, ko je »ruska žival« prav čebela.

⁸¹ Herberstein, *Rerum Moscoviticarum Commentarii*, 64.

⁸² Herberstein, *Gratae posteritati Sigismundus Liber Baro in Herberstain*.

⁸³ Rothman, *Accounting for Gifts*, 423–424. Rudolph, *The Material Culture of Diplomacy*.

⁸⁴ Herberstein, *Moskovski zapiski*, 158.

⁸⁵ Herberstein, *Rerum Moscoviticarum Commentarii*.

⁸⁶ Herberstein, *Moskovski zapiski*, 26.

⁸⁷ Herberstein, *Moskovski zapiski*, 108.

⁸⁸ Herberstein, *Moskovski zapiski*, 110.

Slika 8. Sigismund Herberstein v častnih oblačilih, ki so mu jih podarili habsburški cesar, ruski veliki knez in turški sultan (Herberstein 1560, nepaginirano).

Etnografska zbirka *Omnium gentium mores, leges et ritus*

V renesansi so bili najzgodnejši etnografi v bistvu zbiralci znanja klasične antike, kar je bilo del mode zbiranja. Poročila o portugalskih in španskih odkritjih so bila drugi dejavnik vzpona etnografskega pisanja.⁸⁹ Pisatelji v renesansi so pogosto samo reproducirali stereotipe antičnih in srednjeveških avtoritet. Nemški humanist, kanonik in hebraist Johannes Boemus (ok. 1485–1535) je bil jasen primer takšnega razmišljanja, saj je sestavil eno prvih etnografskih zbirk v Evropi. Boemus namreč ni veliko potoval, pisal pa je s pomočjo knjig v knjižnici in raznih pričevanj. Kasnejši »etnografi«, kot so Sebastian Münster, Jean Bodin, Giovanni Botero in John Barclay, so kopirali od njega.⁹⁰

Boemus je leta 1520 izdal knjigo *Običaji, zakoni in obredi vseh ljudstev, nedavno zbrani pri mnogih zelo slavnih pisateljih*.⁹¹ Izrecno je izjavil, da je »nepristransko predstavil tako antične kot sočasne običaje, tako dobre kot slabe.« Poleg tega je v predgovoru omenil pisce, na katere se je skliceval, večinoma iz klasične antike, začenši s »Herodotom, očetom zgodovine, Diodorjem Sikulom ... Cezarjem, Jožefom in poznejšimi pisatelji, Vincencijem, Enejem Silvijem ... in mnogimi drugimi slavnimi zgodovinopisci.«⁹² V naslednjem stoletju je bila natisnjena več kot petdesetkrat in prevedena v vse glavne evropske jezike, vključno v francoščino, italijanščino, španščino, angleščino in nemščino. Zaradi te izjemne in hitre širitve je knjiga postala referenčna knjiga za informacije o različnih vidikih

⁸⁹ Hodgen, *Early Anthropology in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, 116, 121. Bolgar, *The Classical Heritage and Its Beneficiaries*, 272. Nothaft, *The Early History of Man*.

⁹⁰ Hodgen, *Johann Boemus: An Early Anthropologist*.

⁹¹ Boemus, *Omnium gentium mores leges et ritus*. Nothaft, *The Early History of Man*, 721–722.

⁹² Boemus, *Omnium gentium mores leges et ritus*, fol. IIII.

znanih ter neznanih kultur, Boemus pa je bil prepoznan kot ustanovitelj etnografije in antropologije.⁹³

V povezavi z oblačili posameznih ljudi je bil Boemus včasih bolj včasih manj natančen. Ruska oblačila (*Vestitus Russanorum*) so v celotnem »ljudstvu« in »med njimi in plemiči enaka, v njihovi obleki ni nobene razlike, razen če vojvoda nosi nekoliko večjo kapo kot preostali«. Boemus je nadaljeval, da so njihova oblačila »vseh barv razen črne: moški in ženske pa so oblečeni v tanke platnene suknje ali srajce do kolen«. Kot dodatke naj bi uporabljali še »široko in ohlapno oblačilo, ki ga okrožijo in okrasijo okrog vratu z zlato in rdečo svilo, toda malo drugačno od tistih, ki so jih nosili Grki; podobno imajo tudi Turki in vsi severnjaki, vendar imajo oblačila Rusov širše rokave, ki so obrobljeni oz. okrašeni z zlatom na prsih in ramenih ter obrobljeni okrog obodov s kožuhom vider.«⁹⁴ Ta precej podroben opis ruskih oblačil je seveda vključeval tudi krzno ali »kožuh vider«. Še zanimivejša pa je izpostavljenost različnosti s (pravoslavni) Grki in podobnosti z (muslimanskimi) Turki.

Zanimivo je, da je bila Turčija (*Turcia*) v drugi knjigi, ki je bila posvečena Aziji, v nasprotju z Rusijo, ki je bila navedena in opisana v tretji knjigi, posvečeni Evropi; prva knjiga je bila posvečena izvoru ljudi in temu primerno Afriki. Dolžina vsake knjige je ustrezala tudi oddaljenosti in znanju nekaterih ljudstev: o afriških narodih je bilo zelo malo, o azijskih nekoliko več, pri evropskih pa največ besedila. Za razliko od današnjih dni je bilo mesto Rusije in Turčije glede na Evropo in Azijo na evropskih mentalnih zemljevidih nestabilno.

Za oblačila Turkov (*Vestimenta Turcarum*) je Boemus podal veliko manj informacij kot o ruskih oblačilih. Izjavil je, da »moški in ženske nosijo dolga in velika oblačila, ki so bila pred tem odprta z režo, da bi se [ljudje] lahko bolje pokrili in upognili, ko očistijo telo naravnih iztrebkov, pri čemer so zelo previdni, da ne obračajo obrazov proti vzhajajočemu soncu, kamor se obračajo med molitvijo.«⁹⁵ To bi lahko bila ena redkih razlag obleke v zvezi z izločanjem telesnih tekočin. Zanimivo je, da je že pri Boemusu prišlo do tega enačenja med turškimi moškimi in ženskimi v povezavi z njihovimi oblačili, vsaj z evropske perspektive.

Zaključek

Etnični stereotipi ali nacionalni značaji, kot so jih označili zgodnjenovoveški Evropejci, niso esencialni pojavi, ampak kulturni proizvodi, ki so se oblikovali med srečanjem z drugimi. Primera Rusije in Turčije sta zanimiva, ker sta bili državi vedno izstopajoči iz Evrope, vedno prisotni, a z distanco. Pregledal sem besedila

⁹³ Nothaft, *The Early History of Man*, 720–721. Schmidt, *Deutsche Volkskunde im Zeitalter des Humanismus*, 60–107, 146–58. Schmidt, Johannes Böhm aus Aub. Vogel, *Cultural Variety in a Renaissance Perspective*. Atkinson, *Inventing Inventors in Renaissance Europe*, 235–38. Pirillo, *Relativismo culturale e armonia del mondo*, 67–77.

⁹⁴ Boemus, *Omnium gentium mores leges et ritus*, fol. XLVII.

⁹⁵ Boemus, *Omnium gentium mores leges et ritus*, fol. XXXIII.

in vizualne podobe ter poudaril vztrajno naravo takšnih stereotipov skozi zgodnji novi vek. Stereotipi so se namreč pojavljali v literarnih delih, političnih tekstih, izobraževalnih tiskih itd. Pri tem je treba razlikovati med sicer skromnimi opisi, napačnimi in nepopolnimi posploševanji, stereotipi in predsodki. Vprašanje, ali so Evropejci Rusijo in Turčijo šteli za del Evrope, je odvisno od konteksta ter vira.

Čeprav sta bila Rusija in Turčija mogočna imperija, pa sta bila zaradi njune »barbarske narave« marginalizirana igralca v simbolnem in mentalnem okvirju zgodnjenovoveške »civilizirane« diplomacije. Kljub tej distanci pa sta bila pomembna igralca v Evropi. Pozni otomanski imperij v 19. stoletju je bil pogosto označen in zasmehovan kot »bolnik Evrope« (*sick man of Europe*) in ne Azije. Združevanje in razdruževanje »Grkov« ali »evropskih Turkov« v celotni jugovzhodni Evropi s »Turki« je zanimiv vidik etničnih ter državnih identitet v multietničnih političnih tvorbah ali imperijih. Pripadnost je bila fluidna in je pogosto nihala med »narodom« in državo. Še posebej od vzpona nacionalnih držav je vprašanje identitete postalo ključnega pomena, posebej v odnosu do manjšin, kar je pogosto vodilo do prisilne kulturne homogenizacije in *temne strani demokracije* po Michaelu Mannu.

Evropejci so bili prepričani, da razumejo druge kulture, še preden so jih osebno videli, na podlagi knjig, polnih stereotipov o različnih ljudstvih. Pri preučevanju teh virov je treba jasno razlikovati med tistimi besedili in podobami, ki so namenjeni predvsem zabavi, in tistimi, ki so napisani resno in običajno za strokovno javnost (npr. za krojače in kostumografe pri knjigah noš). Krajša besedila in upodobitve so bili zabavni, saj so povečevali razlike, da bi ustvarili šaljiv učinek. Vendar ne bi bilo pošteno, če bi vse vire dali v en koš in jih vse zavrgli kot preprosto stereotipne. Na primer, Vecellio je porabil leta, da je zbral ves material in predstavil nošo številnih predstavnikov ruske in turške družbe, čeprav ni mogel popolnoma ubežati svoji realnosti in evropskemu okvirju. Tako vsi Rusi nosijo krzno, vsi Turki pa turbane, tudi doma. Ta besedila in upodobitve je treba resno preučiti, vendar jih jemati *cum grano salis*.

Oblačila za Ruse in Turke od začetka 16. do konca 18. stoletja prikazujejo iste ključne sestavine: krzno za Ruse in turbane za Turke, ki naj bi tudi nosili »ženska oblačila«. Prav to stalno ponavljanje in posploševanje določen vzorec naredi za stereotip. Zanimivo bi bilo raziskati *emične vire* in kakšna je bila vloga oblačil v okvirju izgradnje države in kako takšni »stereotipni viri« pomagajo ustvarjati ali krepiti ideje etnične identitete. Te etnične stereotipe z bogato zgodovino so Evropejci pogosto reciklirali, da so se ujemali z njihovimi podobami o drugih. Pri ocenjevanju takšnih in drugačnih podob je sicer treba biti previden, saj je meja med hipotetičnim objektivnim opisom, napako, stereotipom in predsodkom zelo tanka, pogosto odvisna od opazovalca in perspektive.

Viri

Adelung, Johann Christoph: *Grammatisch-kritisches Wörterbuch der hochdeutschen Mundart, mit beständiger Vergleichung der übrigen Mundarten, besonders aber der oberdeutschen*, 1. Aufl. Leipzig: Bernhard Christoph Breitkopf und Sohn, 1774–1786.

- Amman, Jost: *Gyneceum, sive Theatrum Mulierum*. Frankfurt, 1586.
- Anon.: *Mores Italiae. A manuscript on paper of an album of 105 water-color drawings of Italian costumes and scenes of daily life (some with titles), including two maps of Venice*. 1575.
- Bartal, Antonius: *Glossarium Mediae et Infimae Latinitatis Regni Hungariae*. Leipzig: B.G. Teubnerus, 1901.
- Bary, René: *La Rhétorique française où pour principale augmentation l'on trouve les secrets de nostre langue*. Paris, 1653.
- Bertelli, Ferdinando: *Omnium fere gentium nostrae aetatis habitus*. Venice: Ferdinando Bertelli, 1563.
- Blaeu, Willem Janszoon: *Theatrum orbis terrarum, sive atlas novus in quo tabulae et descriptiones omnium regionum*. Amsterdam: G. & J. Blaeu, 1635.
- Boemus, Johannes: *Omnium gentium mores leges et ritus*. Augsburg: Grimm & Wirsung, 1520.
- Boissard, Jean-Jacques: *Habitus variarum orbis gentium*. Cologne, 1581.
- Covens & Mortier: *Jeu de géographie où sont les quatre parties du monde*. Amsterdam: Covens & Mortier, 1720.
- Decker, Paul mlajši: *Laconicum Europae speculum = Lakonsko ogledalo Evrope (prevedel Izidor Janžekovič)*. *Clotho* 3/1, 2021, 207-233.
- Deserps, François: *Recueil de la diversité des habits qui sont de present en usage dans les pays d'Europe, Asie, Affrique et Isles sauvages*. Paris: Richard Breton, 1562.
- Desmarts, Jean de Saint-Sorlin, Stefano della Bella: *Jeu de la géographie: jeu de cartes, estampe, représentant des régions et pays des quatre continents*. Paris, 1644.
- Desmarts, Jean de Saint-Sorlin, Stefano della Bella: *Jeux historiques des rois de France, reines renommées, géographie et metamorphose*. Paris: Nicolas Le Clerc et Florent Le Comte, 1698.
- Diderot, Denis: *Encyclopédie, ou dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers*. Paris: André le Breton et al., 1751–1772.
- Du Cange, Charles du Fresne et al.: *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, 10 vols. Niort: L. Favre, 1883–1887.
- Dumarsais, César Chesneau: *Des Tropes ou Des diferens sens dans lesquels on peut prendre un même mot dans une même langue*. Paris: J.-B. Brocas, 1730.
- Einhard: *Vita Karoli Magni*, ur. G H Pertz, Georg Waitz, Oswald Holder-Egger. *Monumenta Germaniae Historica*. Hannover: Impensis bibliopolii Hahniani, 1911.
- Engelbrecht, Martin: *Laconicum Europae Speculum*. Augsburg, 1730.
- Erasmus, Desiderius: *De Duplici Copia Verborum et Rerum Commentarii duo*. Paris: Josse Bade, 1512.
- Erasmus, Desiderius: *Adagiorum chiliades quatuor, centuriaequae totidem*. Benetke: Aldo Manuzio & Andrea Torresano, 1520.
- Franco, Giacomo: *Habiti delle donne Venetiane*. Venice, 1610.
- Furetière, Antoine: *Dictionnaire universel, contenant généralement tous les mots françois tant vieux que modernes, et les termes de toutes les sciences et des arts*, 2 vols. Hague: A. et R. Leers, 1690.
- Glen, Jean de: *Des habits, moeurs, ceremonies, façons de faire anciennes et modernes du monde*. Liège, 1601.
- Gracián, Baltasar: *Arte de ingenio, tratado de la agudeza*. Madrid: Roberto Lorenço, 1642.
- Gracián, Baltasar: *Agudeza y arte de ingenio*. Huesca: Juan Nogués, 1648.
- Harsdörffer, Georg Philipp: *Poetischer Trichter. Die Teutsche Dicht- und Reimkunst, ohne Behuf der Lateinischen Sprache, in VI Stunden einzugiessen. Samt einem Anhang Von der Rechtschreibung, und Schriftscheidung, oder Distinction*. Nürnberg: Wolfgang Endter, 1647.
- Herberstein, Sigismund: *Rerum Moscoviticarum Commentarii*. Wien: Johann Singriener, 1549.
- Herberstein, Sigismund: *Rerum Moscoviticarum Commentarii*. Antwerp: Ioannis Stelsi, 1557.

- Herberstein, Sigismund: *Gratae posteritati Sigismundus Liber Baro in Herberstain*. Vienna, 1560.
- Herberstein, Sigismund: *Moskovski zapiski*. Ljubljana: Slovenska matica, 2001.
- Hudelja, Niko: *Nemško-slovenski zgodovinski slovar*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2012.
- Hume, David. Of National Characters. V: *Ibid., Essays, Moral and Political*, 3rd edition. London: A. Millar and A. Kincaid, 1748, 267–288.
- Inquisición. Reference no. 1824, Exp. 14: *Proceso de fe de Gaspar de los Reyes*. Madrid: Archivo Historico Nacional, 1670: <http://pares.mcu.es/ParesBusquedas20/catalogo/description/3552173?nm>.
- Jefferys, Thomas: *A Collection of the Dresses of Different Nations*. London: Thomas Jefferys, 1757.
- Johnson, Samuel: *A Dictionary of the English Language*. London: J. and P. Knapton et al., 1755.
- Lamy, Bernard: *La Rhétorique ou l'art de parler*. Paris, 1675.
- Muller, Frederik: *De Nederlandsche geschiedenis in platen: beredeneerde beschrijving van Nederlandsche historieplaten, zinneprenten en historische kaarten*, 4 vols, Vol. II (jaren 1702 tot 1795). Amsterdam: Frederik Muller, 1877.
- Niermeyer, J.F.: *Mediae latinitatis lexicon minus*. Leiden: Brill, 1976.
- O'Donoghue, Freeman M.: *Catalogue of the Collection of Playing Cards Bequeathed to the Trustees of the British Museum*. London: Longmans & Co, 1901.
- OED (Oxford English Dictionary). S.v. stereotype. URL: <https://www.oed.com/view/Entry/189956>.
- Olearius, Adam: *Vermehrte Neue Beschreibung Der Muscowitischen und Persischen Reyse: So durch gelegenheit einer Holsteinischen Gesandschafft an den Russischen Zaar und König in Persien geschehen; Worinnen die gelegenheit derer Orte und Länder, durch welche die Reyse gangen, als Liffland, Rußland, Tartarien, Meden und Persien, sampt dero Einwohner Natur, Leben, Sitten, Hauß- Welt- und Geistlichen Stand mit fleiß auffgezeichnet, und mit vielen meist nach dem Leben gestellten Figuren gezieret, zu befinden*. Schleswig: Holwein, 1656.
- Oortman, Gerrit: *In deeze prent zullen de kinderen kunnen opmerken: dat de aart van elk gewest, en de bijzondere kleeding van elk volk, de menschen van elkanderen zeer duidelijc doen onderscheiden*. Amsterdam, 1794–1804. Rijksmuseum: <https://www.rijksmuseum.nl/nl/collectie/RP-P-OB-84.284> (29. 11. 2019).
- Opitz, Martin: *Buch von der Deutschen Poeterey, In welchem alle ihre eigenschafft vnd zuegehör gründtlich erzehlet, vnd mit exempeln außgeföhret wird*. Breslau: Müller, 1624.
- Ortelius, Abraham: *Theatrum Orbis Terrarum*. Antwerp: Gilles Coppens de Diest, 1570.
- Peacham, Henry: *The Garden of Eloquence, Conteyning the Figures of Grammer and Rhetorick*. London: H. Iackson, 1577.
- Poole, Joshua: *The English Parnassus: or, A Help to English Poesie*. London: Thomas Johnson, 1657.
- Sluper, Johannes: *Omnium fere gentium nostrae aetatis nationum habitus et effigies*. Antwerp: Joannes Bellerus, 1572.
- Steirische Völkertafel*. Volkskundemuseum Wien: <https://www.volkskundemuseum.at/online-sammlungen/oemv30905> (15. 11. 2019).
- Susenbrotus, Ioannes: *Epitome troporum ac schematum et grammaticorum et rhetoricum ad auctores tum prophanos cum sacros intelligendos, nonminus utilis quam necessaria*. London: Ioannes Kyngstonus, 1576.
- Tacitus, Publius Cornelius: *Pogovor o govornikih; Agrikola; Germanija* (prevedel Matej Hriberšek). Ljubljana: DZS, 2004.
- Teutschmuth, Christian: *Der französische Attila Ludovicus XIV*. Sine loco, 1690.
- Textor, Johann Ravisius: *Epithetorum opus perfectissimum*. Basel, 1635.
- Peter: Указ Императора Петра I о бритїи бородь. V: *Полное собрание законов Российской Империи*, Том IV: 1700–1712 гг. (1830), 282–283.

- Vecellio, Cesare: *Degli abiti antichi et moderni di diverse parti del mondo, libri due*. Venice: Damian Zenaro, 1590.
- Vecellio, Cesare: *Habiti antichi et moderni di tutto il mondo di nuovo accresciuti di molte figure. Vestitus antiquorum recentiorumque totius orbis*. Venice: Giovanni Bernardo Sessa, 1598.
- Vecellio, Cesare: *The Clothing of the Renaissance World: Europe, Asia, Africa, the Americas*. London: Thames & Hudson, 2008.
- Vranckx, Sebastiaen, Pieter de Jode: *Variarum Gentium Ornatus*. Antwerp, 1605–1610. Rijksmuseum: <https://www.rijksmuseum.nl/nl/collectie/RP-P-OB-7745>.
- Webster, Noah: *American Dictionary of the English Language*. New York: S. Converse, 1828.
- Weigel, Hans, and Jost Amman: *Habitus praecipuorum populorum tam virorum quam feminarum singulari arte depicti*. Nürnberg, 1577.
- Weitenauer, Felix Anton von: *Compendium scientiarum et eruditionis omnigenae: sive tabulae variis ss. patrum, theologorum, ac ascetarum doctrinis efformatae, ut moveant: exquisitis iuristarum, medicorum, philosophorum, philologorum, et historicorum sententiis, ac aphorismis adornatae, ut doceant: praeclaris mathematicorum, ethicorum, et politicorum problematibus, proverbiiis, et observationibus illustratae, ut delectent*. Augsburg: Wagner, 1767.
- Wiesthaler, Fran: *Latinsko-slovenski slovar*. Ljubljana: Kres, 1993.

Literatura

- Adams, Larry Lee. *Walter Lippmann*. Boston: Twayne Publishers, 1977.
- American Psychological Association: *Resolution on Prejudice, Stereotypes, and Discrimination*. Washington, DC: American Psychological Association, 2006.
- Anderson, Benedict: *Zamišljene skupnosti: o izvoru in širjenju nacionalizma*. Ljubljana: Studia humanitatis, 2007.
- Anisimov, Evgenii: *The Reforms of Peter the Great: Progress Through Coercion in Russia*. New York: M.E. Sharpe, 1993.
- Armstrong, John: *Nations Before Nationalism*. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1982.
- Atil, Esin: *The Age of Sultan Süleyman the Magnificent*. Washington: National Gallery of Art; New York: Harry N. Abrams, Inc., 1987.
- Atkinson, Catherine: *Inventing Inventors in Renaissance Europe: Polydore Vergil's De inventoribus rerum*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2007.
- Barthes, Roland: Histoire et sociologie du Vêtement [Quelques observations méthodologiques]. *Annales: Economies, sociétés, civilisations*, 12/3, 1957, 430–441.
- Barthes, Roland: *The Language of Fashion*. London: Bloomsbury, 2013.
- Beller, Manfred & Leerssen, Joep (eds.): *Imagology: The Cultural Construction and Literary Representation of National Characters: A Critical Survey*. Studia Imagologica 13. Amsterdam: Rodopi, 2007.
- Bennassar, Bartolomé & Bennassar, Lucile: *Les Chrétiens d'Allah: L'histoire extraordinaire des renégats (XVI-XVII siècles)*. Paris: Perin, 1989.
- Bhabha, Homi K.: *The Location of Culture*. New York: Routledge, 1994.
- Blair, Ann: Humanist Methods in Natural Philosophy: The Commonplace Book. *Journal of the History of Ideas*, 53/4, 1992, 541–51.
- Bloch, Marc: *Apologie pour l'histoire ou Métier d'historien*, ur. Lucien Febvre. Cahiers des Annales, Vol. III. Paris, 1949.
- Bloch, Marc: *The Historian's Craft*. London: Longwood Press, 1954.

- Bloch, Marc: *Apologija zgodovine ali zgodovinarjev poklic*. Ljubljana: Studia humanitatis, 1996.
- Bole, Andreja: Podobe tujega v nemških potopisih 16. in 17. stoletja. *Vestnik za tuje jezike* V/1–2, 2013, 57–66.
- Bolgar, R. R.: *The Classical Heritage and Its Beneficiaries*. Cambridge: Cambridge University Press, 1973.
- Borst, Arno: *Medieval Worlds: Barbarians, Heretics and Artists in the Middle Ages*. London: Polity, 1991.
- Carey, James W.: The Press and the Public Discourse. *The Center Magazine*, 20, 1987, 6–15.
- Davies, R. R.: Marc Bloch. *History*, 52, 1967, 265–282.
- Deeg, Stefan: Das Eigene und das Andere. Strategien der Fremddarstellung in Reiseberichten. V: Paul Michel (ur.), *Symbolik von Weg und Reise*. Bern/ Berlin/ Frankfurt am Main/ New York/ Paris/ Wien: Lang, 1992, 163–192.
- Dollinger, Philippe: Notre maitre Marc Bloch: l'historien et sa methode. *Revue D'histoire Économique Et Sociale*, 27/2, 1948, 109–126.
- Dovidio, J.F. & Brigham, J.C. & Johnson, B.T. & Gaertner, S.L.: Stereotyping, Prejudice and Discrimination: Another Look. V: C.N. Macrae & C. Stangor & M. Hewstone (ur.), *Stereotypes and Stereotyping*. New York: Guilford, 1996, 276–319.
- Dyserinck, Hugo: Zum Problem der »images« und »mirages« und ihrer Untersuchung im Rahmen der Vergleichenden Literaturwissenschaft. *Arcadia, Zeitschrift für vergleichende Literaturwissenschaft*, 1, 1966, 107–120.
- Dyserinck, Hugo: *Ausgewählte Schriften zur Vergleichenden Literaturwissenschaft*, ur. Elke Mehnert. Berlin: Frank & Timme, 2014.
- Faivre, Antoine: *Access to Western Esotericism*. Albany, NY: State University of New York Press, 1994.
- Fanon, Frantz: *Peau noire, masques blancs*. Paris: Éditions du Seuil, 1952.
- Fanon, Frantz: *Črna koža, bele maske*. Ljubljana: Studia humanitatis, 2016.
- Fiske, S.T.: Stereotyping, Prejudice, and Discrimination. V: D.T. Gilbert & S.T. Fiske & G. Lindzey (ur.), *The Handbook of Social Psychology*, Vol. 2, 4th ed. New York: McGraw-Hill, 1998, 357–411.
- Geary, Patrick: *Mit narodov: srednjeveški izvori Evrope*. Ljubljana: Studia humanitatis, 2005.
- Geier, Wolfgang: *Russische Kulturgeschichte in diplomatischen Reiseberichten aus vier Jahrhunderten: Sigmund von Herberstein, Adam Olearius, Friedrich Christian Weber, August von Haxthausen*. Wiesbaden: Harrasowitz, 2004.
- Gellner, Ernest: *Nations and Nationalism*. Oxford: Blackwell, 2006.
- Goffman, Daniel: *The Ottoman Empire and early modern Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
- Haller, Dieter: *Ethnologie*. München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 2005.
- Harris, Marvin: *Kulturanthropologie. Ein Lehrbuch*. Frankfurt/New York: Campus Verlag, 1989.
- Harris, Marvin: *Culture, People, Nature: An Introduction to General Anthropology*. New York: Harper Collins College Publishers, 1993.
- Hennings, Jan. *Russia and Courty Europe: Ritual and the Culture of Diplomacy, 1648–1725*. New Studies in European History. Cambridge: Cambridge University Press, 2016.
- Hobsbawm, Eric: *Nacije in nacionalizem po letu 1780: program, mit in resničnost*. Ljubljana: Založba /*cf., 2007.
- Hodgen, Margaret: Johann Boemus: An Early Anthropologist. *American Anthropologist*, 55/2, 1953, 284–294.
- Hodgen, Margaret T.: *Early Anthropology in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1964.

- Howard, Douglas A.: *A History of the Ottoman Empire*. Cambridge: Cambridge University Press, 2017.
- Hughes, Lindsey: *Russia in the Age of Peter the Great*. New Haven: Yale University Press, 1998.
- Inal, Onur: Women's Fashions in Transition: Ottoman Borderlands and the Anglo-Ottoman Exchange of Costumes. *Journal of World History*, 22, 2, 2011, 243–72.
- İnalçık, Halil, Quataert, Donald, ur.: *An Economic and Social History of the Ottoman Empire, 1300–1914*. Cambridge: Cambridge University Press, 1994.
- Kappeler, Andreas: *Russland als Vielvölkerreich: Entstehung, Geschichte, Zerfall*. München: Beck, 1992.
- Kidd, Colin: *The Forging of Races: Race and Scripture in the Protestant Atlantic World, 1600–2000*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
- Knight, Jeffrey Todd: *Bound to Read: Compilations, Collections, and the Making of Renaissance Literature*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2013.
- Kočevar, Vanja: Ali je slovenska etnična identiteta obstajala v prednacionalni dobi? Kolektivne identitete in amplitude pomena etničnosti v zgodnjem novem veku (1. del). *Zgodovinski časopis*, 73, 1-2, 2019, 88–116.
- Kočevar, Vanja: Ali je slovenska etnična identiteta obstajala v prednacionalni dobi? Kolektivne identitete in amplitude pomena etničnosti v zgodnjem novem veku (2. del). *Zgodovinski časopis* 73, 3-4, 2019, 366–411.
- Kočevar, Vanja: Ali je slovenska etnična identiteta obstajala v prednacionalni dobi? Kolektivne identitete in amplitude pomena etničnosti v zgodnjem novem veku (3. del). *Zgodovinski časopis* 74, 1-2, 2020, 38–95.
- Kubiak, Ewa: *Obraz Innego – przedstawienie Królestwa Polskiego z Museo Casa de la Cultura w Quito*. V: Magdalena Długosz (ur.): *Vom „Troglodytenland“ ins Reich der Scheherazade: Archäologie, Kunst und Religion zwischen Okzident und Orient. Festschrift für Piotr O. Schplz zum 70. Geburtstag*. Berlin: Frank & Timme, 2014, 311–332.
- Leitsch, Walter: *Westeuropäische Reiseberichte über den Moskauer Staat*. V: Antoni Macak, Hans Jürgen Teuteberg (ur.): *Reiseberichte als Quellen europäischer Kulturgeschichte. Aufgaben und Möglichkeiten der historischen Reisetforschung*. Wolfenbüttel: Herzog August Bibliothek, 1982, 153–176.
- Lippmann, Walter: *Public Opinion*. New York: Harcourt, Brace and Company, 1922.
- Lippmann, Walter: *Phantom Public*. New York: Harcourt, Brace and Company, 1925.
- Lippmann, Walter: *Javno mnenje*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 1999.
- Meyer, Maurits de: *De volks- en kinderprent in de Nederlanden van de 15e tot de 20e eeuw*. Antwerpen: Standaard, 1962.
- Milčinski, Fran. *Butalci*. Ljubljana: Založba Karantanija, 1999.
- Moss, Ann: *Printed Commonplace-Books and the Structuring of Renaissance Thought*. Oxford: Clarendon Press, 1996.
- Nothaft, C. Philipp E.: The Early History of Man and the Uses of Diodorus in Renaissance Scholarship: From Annius of Viterbo to Johannes Boemus. V: *For the Sake of Learning: Essays in honor of Anthony Grafton*, ur. Ann Blair, Anja-Silvia Goeing. Leiden: Brill, 2016, 711–728.
- Oakes, P.J., S.A. Haslam, J.C. Turner: *Stereotyping and Social Reality*. Oxford: Blackwell, 1994.
- Pageaux, Daniel-Henri: *Imagološke razprave*. Ljubljana: ISH, 2008.
- Parlett, David: *The Oxford Guide to Card Games*. Oxford: Oxford University Press, 1990.
- Parlett, David: *A Dictionary of Card Games*. Oxford: Oxford University Press, 1992.
- Piirimäe, Pärtel: Russia, the Turks and Europe: Legitimation of War and the Formation of European Identity in the Early Modern Period. *Journal of Early Modern History*, 11, 2007, 63–86.

- Pike, Kenneth Lee: *Language in relation to a unified theory of the structure of human behavior*. Glendale, CA: Summer Institute of Linguistics, 1954.
- Pirillo, Diego: Relativismo culturale e «armonia del mondo»: l'enciclopedia etnografica di Johannes Boemus. V: *L'Europa divisa e i nuovi mondi: per Adriano Prosperi*, vol. 2, ur. Massimo Donattini, Giuseppe Marocci in Stefania Pastore. Pisa: Edizione della Normale, 2011.
- Pleterski, Andrej: *Župa Bled: nastanek, razvoj in prežitki*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1986.
- Pleterski, Andrej: Metoda povezave retrogradne analize katastra s pisanimi in arheološkimi viri. *Zgodovinski časopis*, 43/2, 1989, 157–182.
- Poe, Marshall: *A People Born to Slavery: Russia in Early Modern European Ethnography, 1476–1748*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 2000.
- Quataert, Donald: Clothing Laws, State, and Society in the Ottoman Empire, 1720–1829. *International Journal of Middle East Studies*, 29/3, 1997, 403–425.
- Racinet, Auguste: *The Complete Costume History: From Ancient Times to the 19th Century* (25th edition). Berlin: Taschen Books, 2015.
- Reynolds, Susan: Medieval Origines Gentium and the Community of the Realm. *History*, 68, 224 (1983), 375–390.
- Riccio, Barry D. *Walter Lippmann: Odyssey of a Liberal*. Piscataway, NJ: Transaction Publishers, 1994.
- Richards, Jennifer: Commonplacings and Prose Writing: William Baldwin and Robert Burton. V: *The Oxford Handbook of English Prose, 1500–1640*, ur. Andrew Hadfield. Oxford: Oxford University Press, 2013, 43–58.
- Rothman, Natalie: Accounting for Gifts: The Poetics and Pragmatics of Material Circulations in Venetian-Ottoman Diplomacy. V: *Cultures of Empire: Rethinking Venetian Rule, 1400–1700*, ur. G. Christ in F-J. Morche. Leiden: Brill, 2020, 414–454.
- Rudolph, Harriet: The Material Culture of Diplomacy. The Impact of Objects on the Dynamics of Habsburg-Ottoman Negotiations at the Sublime Porte (1530–1650). V: *Politische Kommunikation zwischen Imperien: Der diplomatische Aktionsraum Südost- und Osteuropa*, ur. Gunda Barth-Scalmani, Harriet Rudolph in Christian Steppan. Innsbruck: Studien Verlag, 2013, 211–238.
- Said, Edward: *Orientalism*. New York: Pantheon Books, 1978.
- Said, Edward: *Orientalizem: zahodnjaški pogledi na Orient*. Ljubljana: Studia humanitatis, 1996.
- Scheidegger, Gabriele: *Perverses Abendland – barbarisches Russland. Begegnungen des 16. und 17. Jahrhunderts im Schatten kultureller Missverständnisse*. Zürich: Chronos, 1993.
- Schmidt, Erich: *Deutsche Volkskunde im Zeitalter des Humanismus und der Reformation*. Berlin: Ebering, 1904.
- Schmidt, Erich: Johannes Böhm aus Aub: Die Entstehung der deutschen Volkskunde aus dem Humanismus. *Zeitschrift für bayerische Landes-geschichte*, 12, 1939, 94–111.
- Schüttpelz, Erhard. Humor. V: *Historisches Wörterbuch der Rhetorik*, Vol. 4, ur. Gert Ueding. Niemeyer, Tübingen, 1998, 86–98.
- Shirley, Rodney W.: *The Mapping of the World: Early Printed World Maps 1472–1700*, 3rd edition. London: New Holland Publishers, 1998.
- Smith, Anthony David: *Ethno-Symbolism and Nationalism: a cultural approach*. London; New York: Routledge, 2009.
- Spohn, Margret: *Alles getürkt: 500 Jahre (Vor)Urteile der Deutschen über die Türken*. Oldenburg: BIS Verlag, 1993.
- Stanzel, Franz K.: National Stereotypes in Literature. V: *Images of Central Europe in Travelogues and Fiction by North American Writers*, ur. Waldemar Zacharasiewicz. Tübingen: Stauffenburg, 1995, 1–9.

- Stanzel, Franz K.: *Europäer – ein imagologischer Essay*, 2nd edition. Heidelberg: Carl Winter, 1998.
- Stanzel, Franz K. (ur.): *Europäischer Völkerspiegel: Imagologisch-ethnographische Studien zu den Völkertafeln des frühen 18. Jahrhunderts*. Heidelberg: Carl Winter, 1999.
- Suny, Ronald G., Valerie Kivelson: *Russia's Empires*. Oxford and New York: Oxford University Press, 2017.
- Syndram, Karl U.: The Aesthetics of Alterity: Literature and the Imagological Approach. V: *National Identity – Symbol and Representation*, ur. Joep Leerssen, M. Spiering. Amsterdam: Rodopi, 1991, 177–191.
- Štih, Peter: Miti in stereotipi v podobi starejše slovenske nacionalne zgodovine. V: Mitja Ferenc et al. (ur.), *Mitsko in stereotipno v slovenskem pogledu na zgodovino*, Zbornik 33. zborovanja Zveze zgodovinskih društev Slovenije, Kranj, 11.–21. oktober 2006. Ljubljana: Zveza Zgodovinskih društev Slovenije, 2006.
- Terracciano, Anthony, et al. National Character Does Not Reflect Mean Personality Trait Levels in 49 Cultures. *Science*, 310, 2005, 96–100.
- Ule, Mirjana: *Socialna psihologija*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 2004.
- Ule, Mirjana: *Socialna psihologija: analitični pristop k življenju v družbi*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Založba FDV, 2009.
- Vogel, Klaus A.: Cultural Variety in a Renaissance Perspective: Johannes Boemus on »The manners, Laws and Customs of all People« (1520). V: *Shifting Cultures: Interaction and Discourse in the Expansion of Europe*, ur. Henriette Bugge, Joan-Pau Rubiés. Münster: LIT Verlag, 1995, 17–34.
- Wagner, Enrico: *Die Nationaltrachtdebatte im 18. und 19. Jahrhundert. Motivation und Durchsetzung einer nationalen Kleidertracht in Schweden, Deutschland und Dänemark*. Berlin: LIT Verlag, 2018.
- Wolff, Larry: *Inventing Eastern Europe: The Map of Civilization on the Mind of the Enlightenment*. Stanford: Stanford University Press, 1994.

SUMMARY

Ethnic 'Stereotypes' in Early Modern Europe: Russian and Turkish National Costumes

Izidor JANŽEKOVIČ

It has been known since Quintilian's phrase *vestis virum reddit* that 'clothes make the man.' But do clothes also make or define the people or nation? Clothing was defined by gender, estate and wealth, and defined by different codes or sumptuary laws. Clothes were always sensitive to the natural, geographical and weather conditions, as the clothing had to be adapted to the external elements. The clothes were also influenced by many other factors such as fashion, religion, safety, etc. According to Roland Barthes, the value of clothing can be discerned only as a structure of collective norms and forms that mix ethics and aesthetics. He argued that clothing defines normative ties that control clothing according to their social and historical context. Barthes argued that any dress system can be international or regional, but never national. However, this

exclusion of the national dress system is excessive, as evidenced by military uniforms or sport national-team jerseys.

Charlemagne already “wore the national dress of the Franks,” but it was not until the end of the 18th and the beginning of the 19th century that explicit calls for national attires became national politics. Sweden was supposedly the first European country to demand clothes that would follow the country’s identity, economy and ideology, textile production and climate, and not just French fashion, which was considered uncomfortable and unnecessarily luxurious. The arguments addressed comfort, climate, hygiene, health, and the wasteful vanity of the annual fashion changes. Wagner also observed such developments in Denmark and the German states. The concerns were of a national-economic and pragmatic nature, but with a desire for national clothing to be a symbolic affirmation of a separate national-cultural identity.

Stereotypes or national characters as perceived by early modern Europeans were not essential, but cultural products shaped by processes of ethnographic, historical and political self-reflection when meeting Others. The examples of Russia and Turkey are interesting because the two countries have always stood on the outskirts of Europe, present but from the distance. I presented texts and visual images to emphasize the perennial nature of stereotypes through the early modern era. The issue of whether Europeans considered Russia and Turkey to be part of Europe is complex and depends on the context and the source.

Europeans were convinced that they understood other cultures before they saw them. Many early modern thinkers had collections of books full of stereotypes for different nations. When studying sources, a clear distinction should be made between those texts and images that were made primarily for entertainment and those that were written carefully and usually for a special audience (e.g., for tailors and costume designers in a costume book). Shorter texts and depictions were fun, magnifying the differences to create a humorous effect. However, it would not be fair to simply discard all sources as simply stereotypical or even wrong. For example, Vecellio spent years gathering all the material and presenting the costumes of many different representatives in the Russian and Turkish society, yet he could not completely escape his European context. Thus, all Russians wore fur, and all Turks wore turbans, even at home. Texts and depictions need to be seriously considered, but taken *cum grano salis*.

Another interesting aspect of these ethnic stereotypes about clothing is the long tradition. Clothing not only signaled social identity, but also produced and reproduced it over the centuries. The clothes of Russians and Turks from the early 16th to the end of the 18th century list or depict the same key ingredients: fur for Russians and turbans for Turks. It would be interesting to explore *emic* sources and what the role of clothing was later in state-building and how such “stereotypical sources” help to create or reinforce ideas of national identity. In the case of Turkey, the *fez* became a “national hat” in the 19th century, and in the case of Russia, the *sarafan* became part of the national costume.

Anthropologists point out that clothes have always carried (un)intentioned messages. Although the main function of clothing is to cover and protect the body, they often discover and reveal different meanings. Clothing communicated to the public and often established a clear hierarchy of power by showing how someone belongs to a particular social class. Throughout history, clothing has been restricted either for objective reasons (lack of material, technology, poverty) and subjective reasons (fashion, sumptuary laws). People from other cultures have often directly or indirectly been identified by several ethnic, religious, social and cultural commonalities of a particular “national costume.” These ethnic stereotypes with a rich prehistory have been recycled to match their images of others, but often these stereotypes said more about themselves and put Europeans in front of a (small) mirror.

ISSN 0350-5774

9 770350 577002

ZČ | Ljubljana | 75 | 2021 | št. 3-4 (164) | str. 303–588